

**DOMINIKÁNI NA CESTE
K INTELEKTUÁLNYM ELITÁM
VRCHOLNÉHO STREDOVEKU**

**THE DOMINICANS ON THEIR WAY
TO THE INTELLECTUAL ELITES
OF THE HIGH MIDDLE AGES**

**DIE DOMINIKANER AUF DEM WEG
ZU DEN INTELLEKTUELLEN ELITEN
DES HOCHMITTELALTERS**

Gabriel P. Hunčaga OP

Vydalo

© Centrum pre štúdium kresťanstva
vo vydavateľstve Chronos v spolupráci so Spolkom Slovákov v Poľsku
a so Slovenskou komisiou pre komparatívne cirkevné dejiny
v edícii Studia Christiana, zv. 7

© Gabriel P. Hunčaga OP

Recenzenti:

Doc. Vincent Múcska, PhD.

Doc. PhDr. Juraj Šedivý, MAS., PhD.

Jazyková spolupráca:

Mgr. Magdaléna Sedláčková

Mgr. Nela Molnárová

Technická spolupráca:

Mgr. Jaroslav Nemeš, PhD.

Kontaktná adresa:

www.studia-christiana.net

huncaga@studia-christiana.net

Obrázok na obale knihy: Sv. Tomáš Akvinský na drevenom oltárnom obraze z konventu
San Marco vo Florencii, fra Angelico, tempera, okolo roku 1440

1. vydanie

2013 Kraków – Bratislava

(Chronos) ISBN 978-80-89027-37-8; (TSP) ISBN 978-83-7490-581-7
EAN 9788089027378

Prirodzený záujem dominikánov o knihy¹ a poznatky v nich obsiahnuté je podmienený viacerými skutočnosťami. Na prvom mieste možno spomenúť samotný kultúrny, náboženský a historický kontext, na pozadí ktorého sa Rehoľa kazaťelov zrodila. Je ním vlastná mníšska skúsenosť kresťanského západu, v ktorej kopistami (*amanuenses*) a iluminátormi (*miniatores*) písomne zaznamenané slovo v kláštornom skriptóriu (*scriptorium*) tvorí jeden z pilierov tradície európskeho monasticizmu a kláštorná knižnica (*librarium*, *armarium*, *bibliotheca*) je jedným z mála uchovávateľov osvedčených literárnych hodnôt. Na druhom mieste stojí dedičstvo zakladateľa rehole, sv. Dominika, a jeho osobný postoj ku knihám tak, ako ho poznáme zo súdobých písomných prameňov rehoľnej proveniencie.² Na

¹ V skutočnosti sa nejedná o knihy v dnešnom slova zmysle. Ide o stredoveké rukopisné knihy – kódexy (manuskripty), ktoré tvorili základ fondu stredovekej knižnice. BRTÁŇOVÁ, Erika. *Stredoveká scholastická kázeň*, s. 17. Obsahovali podľa účelu rôzne množstvo folií a vyrábané boli až do neskorého stredoveku zväčša z pergamentu, kedy sa takmer výhradne presadil niekedy až trinásťkrát lacnejší papier (okrem liturgických kníh). Už v dobe svojho vzniku mali kódexy obrovskú hodnotu a za ich vyhotovenie bolo potrebné draho zaplatiť. Cena závisela od formátu, akosti materiálu, rozsahu, kaligrafickej úrovne zápisu. Na výrobu priemerného kódexu sa spotrebovala koža za trinásť až štrinásť teliat alebo oviec. Porov. SPUNAR, Pavel. Středověké rukopisy jako živé prameny inspirace. In JIROUŠKOVÁ, Lenka (ed.). *Speculum medii aevi*. Praha : KLP, 1998, s. 102 – 113. Humbert z Romans tiež za knihu považoval manuskript, spis a odporúčal, aby sa pre ne používalo pomenovanie – kniha. „*Notandum quod ista scriptura Liber vocatur. Majoris enim auctoritatis est scriptura quae liber dicitur, quam quae nomino alio vocatur.*“ V písomných prameňoch dominikánskej proveniencie sa pre knihy (rukopisy) okrem technického termínu *libri* zvykli používať aj *codices*, alebo *scripta*, pričom v ich prípade hranica medzi tým, čo sa dnes myslí pod pojmom kniha, knižka, knižočka a spis (patrí medzi diplomatické kategórie, podobne ako listina či list), bývala často takmer nepostrehnuteľná a vyplývala zo samotného kontextu. Napr. „*Codices certa hora ...*“ Opera I, s. 421, alebo „... *sunt fidei zelatores quarere et congregare scripta utilia contra infideles.*...“ Tamže, s. 467 a Opera II, s. 67. Podobne tzv. *caterni*, čo boli literárne dielka v knižnej (rukopisnej) forme, alebo foliá rukopisov usporiadané v knižnej podobe. Napr. „*Erroris condemnatos per magistros Parisienses. fratres omnes abradant de caternis.*“ Generálna kapitula v Paríži v roku 1243, DB, s. 225 a „*De caternis non scribendis. de dubitationibus coram magistro studencium suo tempore proponendis.*“ Generálna kapitula v Bologni 1252, DB, s. 304.

² Svedkovia kanonizačného procesu sv. Dominika vo svojich výpovediach uviedli, že Dominik so sebou nosil Evanjelium podľa Matúša a Listy apoštola Pavla. „*Semper gestabat secum Matthei evangelium et epistolas Pauli, et multum studebat in ei.*“ MOPH XVI, Testimonium fratris Iohannis Hispani, s. 147. Dominik ako kanonik v Osme a študent v Palencii vlastnil minimálne príručnú elementárnu knižnicu, ktorú v čase hladu, pohnutý osudmi chudobných predal a obdržané prostriedky rozdal. „*Esset prior vel suprior ecclesie Oxomensis, cuius erat canonicus, studebat apud Palentiam in divina pagina. Frater Dominicus motus compassione et misericordia vendidit libros suos manu sua glossatos, et alias res quas habebat dedit pauperibus.*...“ MOPH XVI, Testimonium fratris Stephani, s. 153 – 154.

poslednom mieste nemožno opomenúť intelektuálne zameranie rehole, tvoriace jej osobitú črtu a tým bytostne spájajúce celú inštitúciu s knižnou kultúrou ako takou, keďže vlastné *studium* je nerealizovateľné bez *scribendum* a *legenedum*.³ Otázka používania kníh v spojitosti s dominikánskymi školami tým pádom nadobudla špecifický charakter. Poslanie duchovného – kazateľa sa s knihami neodlučiteľne spájalo, čo bol dobrý dôvod na naplnenie výroku Geoffreya de Breteuil z roku 1173, subpriora u sv. Viktora: „Kláštor bez knižnice je ako pevnosť bez zbraní.“⁴

Knižné inovácie

Samotná knižná kultúra, v nadväznosti na renesanciu 12. storočia,⁵ prešla v 13. storočí rozhodujúcim vývojom, ktorý, odhliadnuc od liturgických kníh, umožnil čitateľom vlastníctvo prenosných literárnych diel v skromnom a nenáročnom formáte. Kniha u dominikánov už nestála len v službe kresťanskej lásky k blížnemu,⁶ kedy sa písmeno (*littera*) stávalo vyjadrením ducha (*spiritus*) v náboženskom slova zmysle, ale ocitá sa v úlohe sprostredkovateľa vedeckého poznania.⁷ Prvé štádium pri vzniku textu bol diktát, v ktorom pisár (*scriptor*) zachytil autorove myšlienky na voskovú tabuľku (*tabula cerata*). Potom text v tejto podobe trasnkriboval *antiquarius* a ako koncept si ho autor (*dictator*) ešte raz prečítal. Napokon bol po posledných korektúrach obsahu a formy zhotovený originál. Najznámejší *dictator* v radoch dominikánov bol sv. Tomáš Akvinský. Ten svoje koncepty diktoval hneď niekoľkým sekretárom.⁸

V období konca 12. a začiatku 13. storočia došlo aj k materiálnym a technickým inováciám, ktoré dodali knihám nový výzor, zjednodušili a sprehľadnili ich používanie. Zlepšila sa interpunkcia, do rukopisov sa začali štandardne vpisovať tituly i názvy rubrik a okrem rozčlenenia na jednotlivé kapitoly pribúdali aj abecedne usporiadané registre.⁹ V univerzitnom prostredí, kde sa prepisoval relatívne obmedzený počet titulov pre mnoho študentov (napr. knihy kanonického či rímskeho práva) došlo dokonca ku vzniku pécií so štandardným počtom znakov na strane. Na jednej knihe mohli vďaka tomu pracovať naraz viacerí kopisti, čím

³ Porov. HUNČAGA OP, Gabriel. Vlastné dominikánske štúdium v 13. a 14. storočí. In *Viera a život*. XII, č. 4, 2002, s. 358 – 369; HUNČAGA OP, Gabriel. *Historické štúdie k dejinám dominikánov*. Bratislava : Chronos, 2008, s. 51 – 60 a 69 – 80. Už znenie LCO z roku 1256 zaväzuje členov rehole, aby vo svojich celách nielen spali a modlili sa, ale aj písali a čítali. „In cellis uero scribere. legere. orare. dormire.“ De studentibus, LCO 1256, DB, s. 101.

⁴ „*Clastrum sine armario est quasi castrum sine armamentario*“. Citované podľa MUNDY, John. *Evropa vrcholného stredoveku 1150 – 1300*, s. 197. Autorstvo tohto konštatovania sa pripisuje Isidorovi zo Sevilly a upravené do feudálneho kontextu sa rozširuje v posledných dekádach 12. storočia. Porov. AMARGIER, Paul. *Le livre chez les Precheurs*, s. 55.

⁵ DINZELBACHER, Peter. *Europa im Hochmittelalter 1050 – 1250 : Eine Kultur – und Mentalitätsgeschichte*, s. 6.

⁶ Stále zostávala posvätnou vecou *res sacra*. Humbert z Romans v *De custodia librorum* v rámci Výkladu Regule sv. Augustína. *Opera I*, s. 424.

⁷ Porov. FRANK OP, Isnard. *Kirchengeschichte des Mittelalters*, s. 132.

⁸ Porov. BOEHM, Laetitia. *Das mittelalterliche Erziehung – und Bildungswesen*, s. 154.

⁹ LE GOFF, Jacques. *Die Geburt Europas im Mittelalter*, s. 174; LE GOFF, Jacques. *Intelektuálne ve stredoveku*. Praha : Karolinum, 1999, s. 80; HLAVÁČEK, Ivan – KAŠPAR, Jaroslav – NOVÝ, Rostislav. *Vademecum pomocných věd historických*. Praha : H&H, 1993², s. 247.

urýchlili jej napísanie. Počet veršov na strane a znakov vo verši bol presne vymedzený a najčastejšie predstavoval 62 riadkov v dvoch stĺpcoch s 32 písmenami v riadku. V písomnej kultúre sa udomácňujú tzv. univerzitné typy písma. Z nich sa najviac preslávili *littera bononiensis* a *littera parisiensis*.¹⁰ Zásadnou zmenou pri prepise kníh bola technika *pecie*, vyvinutá v 12. storočí v Bologni a prekvitajúca o storočie neskôr v ďalších univerzitných mestách. Kopírovaný exemplár sa rozčlenil na očíslované dvojlisty, pričom každý dvojlist prepisoval jeden kopista. Ostatné mohli v tom istom čase prepisovať ďalší kopisti, čím sa niekoľkonásobne skrátil čas prepisu jedného knižného diela.¹¹ Dobový intelektuál potreboval pracovať čo najrýchlejšie, čoho dôsledkom bol vznik rôličných kompilácií (*florilegia*), kompendií, zhrnutí (súm) a príručiek (manuálov) – kníh, ktoré sú poruke a dajú sa rýchlo použiť.¹² S pribúdajúcim počtom užívateľov písmo a kniha postupne strácajú svoj výlučný sakrálny charakter. Z knihy sa stáva inštrument poznania a jednotlivé tituly začínajú byť zhotovované sériovo.¹³ Na jednej strane podľa nich zaznievajú v univerzitných auditóriách prednášky a na strane druhej sa čoraz viac čitateľov venuje tichej individuálnej lektúre. Univerzitné učebnice (*exemplares*), typické dielo 13. storočia a výtvor pedagogickej činnosti,¹⁴ sú charakteristické širokými bočnými okrajmi pre poznámky a komentáre čitateľa bez umeleckých dekorácií. Študenti dávali prednosť dielam vyhotoveným *in legibili littera et durabili*, teda v dobre čitateľnom a trvácnom formáte.¹⁵

Knihárstvo, obzvlášť v okruhu univerzitného prostredia, sa stáva žiadaným remeslom a ruka v ruke s jeho rozvojom stúpol aj počet kopistov, výrobcov pergamenových listov, korektorov rukopisov, kníhviazačov a kníhkupcov (stacionárov),¹⁶ regrutujúcich sa z radov chudobných študentov, ktorí si týmto spôsobom zarábali na živobytie.¹⁷ Bohatná vrstva podnikavých mešťanov mala vďaka zvýšeným príjmom uľahčený prístup k vzdelaniu a pociťovala potrebu čítať, čo spôsobilo, že v tejto, svojho druhu intelektuálnej zlatej horúčke,¹⁸ sa okrem klerikov, magistrov a scholárov vynáralo čoraz viac laikov, ktorí vstúpili do sveta lektúry a budovaním individuálnych knižníc sa podieľali na postupnej laicizácii kresťanstva.¹⁹ Vzhľadom na rastúce potreby čitateľov sa z knihy stáva čoraz viac úžitkový predmet a začína sa nová knižná éra.²⁰ Okrem toho, význam kníh ako atribútu poznania v spoločenskom rebríčku prudko stúpol po tom, ako sa stali súčasťou slávnostných udeľovaní magisterských – doktorských titulov. V obrade

¹⁰ MOULIN, Léo. *Średniowieczni szkolarze i ich mistrzowie*. Gdańsk; Warszawa : Marabut, 2002, s. 206.

¹¹ LE GOFF, Jacques. *Die Geburt Europas im Mittelalter*, s. 174.

¹² Porov. FRANK OP, Isnard. *Kirchengeschichte des Mittelalters*, s. 136.

¹³ MOULIN, Léo. *Średniowieczni szkolarze i ich mistrzowie*, s. 207.

¹⁴ PAUL, Jacques. *Histoire intellectuelle de l'Occident médiéval*, s. 269.

¹⁵ Tamže, s. 235.

¹⁶ Len v Paríži malo byť v roku 1292 asi 19 výrobcov pergamenu, 24 kopistov, 8 kníhviazačov, 17 kníhkupcov a 24 iluminátorov. MOULIN, Léo. *Średniowieczni szkolarze i ich mistrzowie*, s. 209.

¹⁷ LE GOFF, Jacques. *Intelektuálové ve středověku*, s. 81.

¹⁸ DAWSON, Christopher. *Krise Západní vzdělanosti*. Praha : SPN, 1991, s. 24.

¹⁹ Vzdelaní veľmoži sa čítaniu venovali už počas 10. a 11. storočia a od tohto obdobia sa knihy stávajú čoraz viac aj predmetom dedičstva. Podľa zachovaných súdobých testamentov obsahovali niektoré súkromné knižnice aj niekoľko desiatok zväzkov. Porov. VERDON, Jean. *Volný čas ve středověku*. Praha : Vyšehrad, 2003, s. 206 – 209.

²⁰ Porov. LE GOFF, Jacques. *Die Geburt Europas im Mittelalter*, s. 172 – 175.

(*actus triumphalis*), zahŕňajúcom v sebe sakramentálne – teologické prvky a časti rituálu pasovania za rytiera, bol novopečenému kľačiacemu doktorovi udelený titul (*licentia doctorandi, docendi, interpretandi, proferendi...*) spolu s jeho atribútmi – zlatým prsteňom, biretom profesora a knihou. Tá bola uzamknutá, aby sa poznatky v nej obsiahnuté uchránili pred nehodnými osobami. Celý obrad symbolizoval pre dotyčného nový slávnostný začiatok jeho ďalšieho života (*solemne principium*) a bol ukončený bozkom pokoja (*osculum pacis*).²¹ V tomto kultúrnom – vzdelanostnom prostredí vrcholného stredoveku sa realizujú aj vlastné postoje dominikánov súvisiace s knižnou kultúrou. Dokonca aj v slovenskom odbornom prostredí zarezonovala táto téma už niekoľkokrát. Boli to však len jednotlivé zmienky zasadené do kontextu iných bádateľských oblastí.²²

4. 1. Starostlivosť o knihy, ich nadobúdanie a miesto v každodennom v živote

V nasledujúcich riadkoch sa zámerne nebudeme venovať takým textom, ktoré predstavujú skôr pohľad do každodennej spirituality rehole, aj keď tieto neodmysliteľne patria k rehoľnému životu ako takému. Sem je možné zaradiť liturgické a omšové knihy,²³ tituly určené na spoločné lektúry počas stolovania v rektórii,²⁴ prípadne zápisnice týkajúce sa bratov skladajúcich doživotnú profesiu, obsahujúce dátum jej zloženia a meno profesu,²⁵ alebo vizitačné protokoly, majú-

²¹ MOULIN, Léo. *Średniowieczni szkolarze i ich mistrzowie*, s. 64.

²² Na tomto mieste možno spomenúť SABÓL, Eugen. *Z dejín kódexov a miniatúr na Slovensku*. Martin : Matica Slovenská, 1955, s. 21; KUZMÍK, Jozef. Knižnice na Slovensku v 15. a 16. storočí. In HOLOTÍK, Ľudovít – VANTUCH, Anton (edd.). *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. a 16. storočí*. Bratislava : SAV, 1967, s. 426 – 427; SOPKO, Július. O najstarších kódexoch so vzťahmi k územiu Slovenska. In *Slovenská archivistika*, 2, 1986, s. 63 – 66; KOTVAN, Imrich. Prírodovedné tlače 15. storočia v slovenských knižniciach. In HOLOTÍK, Ľudovít – VANTUCH, Anton (edd.). *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. a 16. storočí*, s. 436; BURAN, Dušan – ŠEDIVÝ, Juraj. Písmo a knižné maliarstvo: objednávatelia, umelci a adresáti. In BURAN, Dušan (ed.). *Gotika – dejiny slovenského výtvarného umenia*. Bratislava : Slovart a SNG, 2003, s. 161 – 182; SOPKO, Július. Skriptori a skriptoriá kláštorov na Slovensku. In ŠIMONČIČ, Jozef (ed.). *Dejiny a kultúra rehoľných komunít na Slovensku*. Trnava : Trnavská univerzita, 1994, s. 89 – 91, prípadne iné súvisiace zmienky v monografii SOPKO, Július. *Kódexy a neúplne zachované rukopisy v slovenských knižniciach*. Martin : Matica slovenská, 1986.

²³ Vzhľadom na plnenie liturgických funkcií si tento druh literatúry dlho udržal vedúce postavenie a často, okrem toho, že bol súčasťou knižnice, mohol predstavovať aj časť pokladu kostola a patrila k hodnotnejšiemu kláštornému majetku. HLAVÁČEK, Ivan. *Knihy a knihovny v českém středověku*. Praha : Karolinum, 2005, s. 24 a SPUNAR, Pavel. Středověké školství a knihovny. In SPUNAR, Pavel (ed.). *Kultura středověku*. Praha : Academia, 1995, s. 92.

²⁴ Jedny z prvých známych nariadení týkajúcich sa spoločných lektúr počas stolovania u dominikánov sú z druhej polovice 13. storočia a ich autorom je Humbert z Romans. V *Instructiones de officiis ordinis* v kapitolách *De officio lectoris mensae* a *De officio correctoris in mensa* napomína, aby sa počas spoločného stolovania čítali biblické texty, Listy sv. Pavla, evanjeliá, kázne na evanjeliové texty, Regula sv. Augustína, listy magistrov rehole a konštitúcie, akty generálnych a provinčných kapitúl, *Vitae Patrum*, *Collationem* a iné dobré knihy k duchovnému povzneseniu (*libri aliqui bonae aedificationis*). Opera II, s. 297 – 301.

²⁵ „Cum aliquis proficetur; nomen profitentis et tempus. et nomen illius. cui fit professio; in aliquo quaterno scriban-
tur.“ DB, s. 243. Porov. WALZ OP, Angelus. *Vom Buchwesen im Predigerorden bis zum Jahre 1280*, s. 114.

ce legislatívno-normatívny charakter.²⁶ Rovnako sa nebudeme venovať zhotovovaniu kníh dominikánmi vo vlastnej réžii. Nielen oni, ale aj iní mendikanti totiž z praktického hľadiska uprednostňovali možnosť nechať si vyhotoviť kópie spisov externe pred rozmnožovaním knižných fondov vlastnými prostriedkami.²⁷

Pri pokuse preniknúť do takto nastolenej problematiky narážajú bádatelia na skutočnosť, že žiadna z dominikánskych knižníc stredoveku sa nezachovala v takom stave, aby bolo na základe jej štúdia možné pokúsiť sa zrekonštruovať viac – menej všeobecne platný model súdobého dominikánskeho *libraria*. V stovkách niekdajších stredovekých komunít Rehole kazateľov zanechal zub času reprezentovaný lokálnymi katastrofami, vojnami, reformáciou, sekularizáciou a v našom prostredí aj pokusom o úplnú likvidáciu rehoľného života, nezmazateľné stopy, nevyčísľiteľné škody a spôsobil obrovské straty v inventároch a v mobiliároch pôvodných knižníc.²⁸ Mnohé knižnice zmizli bez stopy, existencia iných je v minulosti síce známa a niekedy listinne doložená hodnovernými dokumentmi, avšak bez možnosti rekonštrukcie ich pôvodných knižných zbierok a vybavenia.²⁹

Knižná legislatíva

Knihy sprevádzali dominikánov už v ich samotných začiatkoch. Ešte v čase, keď sv. Dominik pôsobil na misii v Languedoku a v okolí Toulouse v službách biskupa Diega z Osmy, sa spolu s ostatnými účastníkmi misie dohodli, že sa zrieknu všetkej nadbytočnej batožiny a ponechajú si len knihy potrebné pre liturgiu hodín, štúdium a pre prípad, že by došlo k dišputám.³⁰ Už krátko po tom, ako toulouský biskup Fulko potvrdil v roku 1215 Dominikovi pravidlá pre jeho rodiace sa spoločenstvo bratov na diecéznej úrovni, vyčlenil z desiatkov určených pre svoje biskupstvo čiastku, ktorá mala zabezpečiť tomuto spoločenstvu príjem potrebný na živobytie a zaobstaranie si kníh.³¹ Podobne v záveroch *capitulum generalissimum* z roku 1228 a v texte následných prvých konštitúcií sú v oddiele *De magistro studencium* pokyny na povinnú knižnú výbavu študenta.³² Zachované

²⁶ „*Nostri etiam priores et provinciales seu visitatores interdum aliqua relinquunt in scriptis, et bene, secundum quod occurrunt causae magis evidentes, eadem de causa.*“ Opera II, s. 9.

²⁷ WALZ OP, Angelus. *Vom Buchwesen im Predigerorden bis zum Jahre 1280*, s. 125. V komentároch a nariadeniach Humberta z Romans zaberá časť o povinnostiach, ktoré má vykonávať skriptor len niečo vyššie strany a týka sa viac čitateľnosti písma a obsahu spisby ako pokynov umožňujúcich predpokladať normy upravujúce činnosť skriptória ako knižnej dielne. Porov. Cap. XIV, *De officio gerentis curam scriptorum*, Opera II, s. 266 – 268.

²⁸ V celej reholi majú od stredoveku neprerušujúcu tradíciu len tri z väčších a významných komunít, Dubrovník, Krakov a Viedeň. Aj tu však spomenuté historické udalosti majú za následok vážne zásahy do historických knižných fondov, zachovaných len fragmentárne.

²⁹ Porov. EHRENSCHWENDTNER, Marie-Luise. *Die Bildung der Dominikanerinnen in Süddeutschland vom 13. bis 15. Jahrhundert*, s. 275 – 276.

³⁰ „*Retentis secum dumtaxat libris ad horas, ad studium atque ad disputationem, cum opportunum foret.*“ MOPH XVI, Libellus, n. 22, s. 37.

³¹ „... cuius emolumenti subsidio sius ad libros atque ad sustentationem necessariis provideret.“ Tamže, n. 39, s. 45.

³² „*Statuimus autem, ut quilibet provincia fratribus suis missis ad studium ad minus in tribus libris theologie providere teneatur, et fratres missi ad studium in ystoriis et sentenciis et textu et glosis precipue studeant et intendant.*“ DENIFLE OP, Heinrich. *Constitutiones antiquae ordinis fratrum predicatorum*, s. 223.

znenie LCO z roku 1256 zasa pripomína, aby sa knihy, oblečenie a všetky ostatné veci kláštora držali v starostlivej opatere,³³ v opačnom prípade sa nedbalé zaobchádzanie s knihami, rovnako ako čítanie zakázaných kníh, považovalo za ľahké previnenie voči konštitúciám.³⁴

Knihy mali svoju dvojakú hodnotu – materiálnu i duchovnú, čo Humbert z Romans v kapitole o uskladnení kníh v komentári k Regule sv. Augustína zdôraznil tým, že nazval knihy „svätými vecami.“³⁵ Zároveň predstavovali pre Humberta sprostredkovateľa zdroja nebeskej múdrosti zostupujúcej k človeku.³⁶

Samostatné nariadenia v súvislosti s knihami sa v najstarších konštitúciách týkali aj študentov, ktorým sa zakazovalo štúdium v knihách pohanov (nekresťanov) a filozofov s odporúčaním, aby mladí vo formácii (*juvenes*) i tí ostatní uprednostňovali čítanie teologických kníh.³⁷ Študentom, vyslaným na štúdiá, predstavení (priori, provinciáli a definítori)³⁸ zabezpečovali nevyhnutnú príručnú knižnicu.³⁹ Tú tvorili *Sententiarum libri quattuor* Petra Lombardského († 1160), *Historia scholastica* od Petra Comestora († 1178),⁴⁰ spolu s Bibliou, dekretáliami, breviárom, rôznymi dekrétmi, misálmi, glosármi⁴¹ a minimálne tromi ďalšími teologickými dielami.⁴² Zrejme túto príručnú knižnicu mala na mysli generálna kapitula vo Valenciennes z roku 1259, keď nariadila študentom, aby si na prednášky prinášali len knihy používané počas výuky a žiadne iné.⁴³

Z rozhodnutia provinčnej kapituly provincie Provence v Toulouse v roku 1258 vzišiel pod vedením kapitulárov a priorov z Toulouse, Marseille a Agen súbor opatrení, týkajúcich sa starostlivosti o rôzne druhy písomného bohatstva vo vlastníctve kláštorov.⁴⁴ Z ich znenia sa dozvedáme, že okrem Biblie a Sentencií mal kláštor študujúceho brata vybaviť aj financiami vo výške 15 tourských libier určených na zaobstaranie si *quaestiones disputate* a výkladu evanjelií alebo len 10 tourských libier v prípade, že biblické texty určené na lekcie *pro tempore* mu zaob-

³³ „... diligenter libros. et uestes et res alias monasterii custodiant.“ LCO 1256, DB, s. 55.

³⁴ „Si quis libros interdictos legerit ... si quis uestes suas aut libros loco statuto honeste non deposuerit: uel negligenter tractauerit.“ Tamže, s. 60.

³⁵ „Libri sunt res sacra.“ Opera I, s. 424.

³⁶ „Circa primum notandum quod sapientia coelestis est sicut fons qui de coelo venit per canale librorum.“ Opera I, s. 419.

³⁷ „In libris gentilium et phylosophorum non studeant, sed tantum libros theologicos tam iuuenes quam alii legant.“ LCO 1256, DB, s. 99.

³⁸ „Fratribus ad studium aptis. et libros non habentibus. per provincialem et diffinitores provideatur in libris. prout melius poterit provideri.“ Generálna kapitula v Bologni z roku 1252, Tamže, s. 65.

³⁹ „Quod fratres portent ad scholas libros qui leguntur in scholis.“ Generálna kapitula vo Valenciennes z roku 1259, Tamže, s. 377.

⁴⁰ „Statuimus ut quelibet prouincia fratribus suis missis ad studium. ad minus in tribus libris theologie teneatur providere. * uidelicet in bibliotheca. hystoriis et sententiis.“ LCO 1256, DB, s. 100.

⁴¹ „Libros autem de textu appellamus biblias, Sententias, historias, breuiaria, misalia, Decreta, Decretales et libros glosatos.“ Provinčná kapitula Rímskej provincie vo Viterbe z roku 1264, ACPR, s. 30.

⁴² „Statuimus ut quelibet prouincia fratribus suis missis ad studium. ad minus in tribus libris theologie teneatur providere. * uidelicet in bibliotheca. hystoriis et sententiis.“ LCO 1256, DB, s. 100.

⁴³ „Quod fratres portent ad scholas libros qui leguntur in scholis. si habent. et non alios.“ Tamže, s. 376 – 377.

⁴⁴ „Prior Tholosanus, Massiliensis, Agennensis positi a venerabilibus patribus priore provinciali et diffinitoribus capituli provincialis Tholose celebrati, ad ordinandum de provisione studentium in scriptis et de ipsorum scriptorum ordinatione, ordinauerunt hoc modo de predictis.“ ACPP, s. 74.

stará jeho domovský konvent.⁴⁵ Podobne aj regentom štúdií,⁴⁶ migrujúcim medzi provinciami, určovali konštitúcie z roku 1256 minimálne množstvo titulov ich príručnej knižnice, ktoré si z domovskej provincie museli vziať do hosťovskej.⁴⁷ Z uvedeného je zrejmé, že v Reholi kazateľov bolo možné osobné disponovanie s knihami⁴⁸ pre potreby individuálneho vzdelávania sa, kazateľskej i spovednej činnosti⁴⁹ a bratom bolo umožnené študovať aj mimo priestorov, v ktorých boli knihy deponované.⁵⁰

Dominikánska legislatíva už v prvých desaťročiach existencie rehole ustanovila viacero *constitutiones* a *ordinationes* upravujúcich nadobúdanie, vlastníenie a používanie kníh,⁵¹ ktoré boli zároveň považované za akýsi druh zbraní⁵² v duchovnom boji s nepriateľmi⁵³ a ich predaj mimo rehoľu bol možný len so zvláštnym povolením provinciála.⁵⁴ Otázkou zákazu vzájomného obchodovania a vyjednávania s knihami medzi bratmi sa zaoberali už generálne kapituly v rokoch 1234 a 1236 v Paríži.⁵⁵ V prípade, že niektorý z bratov niekedy vlastnil a používal

⁴⁵ „*Primo ut quilibet conventus teneatur providere suo studenti in Biblia, sentenciis, et XV. lib. Turon. in questionibus et postillis, vel in X. libr. pro questionibus, et conventus provideat in postillis ad legendum tempore lectionis.*“ Tamže.

⁴⁶ Porov. HUNČAGA OP, Gabriel. *Historické štúdie k dejinám dominikánov*, s. 27 (pozn. 82) a 55 (pozn. 276).

⁴⁷ „*Quum frater de prouincia ad prouinciam ad regendum mittitur: omnes libros suos glosatos. postillas. bibliam et quaternos secum deferat.*“ LCO 1256, DB, s. 100.

⁴⁸ Takýto postoj je v protiklade k Regule sv. Benedikta, kde je v odseku pojednávajúcom o súkromnom majetku výslovne uvedený zákaz vlastníť knihy, tabuľky a písadlo. „*Neque aliquid habere proprium, nullam omnino rem, neque codicem, neque tabulas, neque graphium, sed nihil omnino.*“ Regula sancti Benedicti (RSB), XXXIII, Si quid debeant monachi proprium habere, 3. Ani v stanovách premonštrátov, ktoré v niektorých ohľadoch poslúžili dominikánom ako inšpirácia a predloha, nie je zmienka o možnosti individuálneho použitia kníh. V kapitole č. 9 „Ako sa majú bratia správať počas doby určenej na čítanie“ sa uvádza, že „... ak niekto potrebuje vyjsť von (z miestnosti určenej na spoločné čítanie), musí svoju knihu vrátiť späť do police. Alebo ak niekto uprednostní zanechať knihu na mieste (rozumie sa bez vrátenia do police), je to signál inému bratovi, ktorý sedí vedľa, aby na ňu dohliadol. Ak niekto potrebuje na nahliadnutie knihu, ktorú číta niekto iný, alebo z nej spieva, je povinný dať mu na tom mieste inú a druhý brat je povinný pokojne sa vzdať svojej knihy. Ak niektorý brat odmietne vzdať sa svojej knihy v prospech toho, kto ju potrebuje, ten, ktorý knihu chce, je povinný to pokojne akceptovať s tým, že na kapitule (*capitulum culpae*) môže takéhoto brata obžalovať.“ Citované podľa *Early Dominicans*, TUGWELL OP, Simon (ed.). New York : Paulist Press, 1982, s. 462.

⁴⁹ „*Debent ergo viri sancti religiosi semper habere libros divinos ubique pernecessarios, ut per eos habeant abundantiam aquae sapientiae.*“ Opera I, s. 421. Sv. Albert Veľký, ktorý stál pri založení generálneho štúdia v Kolíne v roku 1248 bol známy tým, že niektoré príjmy využíval na zaobstaranie si nevyhnutných kníh. HINNEBUSCH OP, William. *The History of the Dominican Order II*, s. 197.

⁵⁰ „*In cellis uero scribere, legere, orare, dormire.*“ LCO 1256, DB, s. 101.

⁵¹ HINNEBUSCH OP, William. *The History of the Dominican Order II*, s. 194.

⁵² „*Item, cum arma nostra sint libri, et sine libris nullus ad predicationem.*“ ACPP s. 319.

⁵³ „*Item, auctoritates quae sumuntur de libris sacris sunt quasi arma quibus defendimus nos et impugnemus inimicum. Constant ergo quod arma praedictorum sunt auctoritates sumptae de libris, juxta illud: et gladium spiritus quod est verbum Dei.*“ Opera I, s. 421.

⁵⁴ „*Item quod nullus faciat scribi libros vel emat causa venendi, et quod nullus vendat libros extra ordinem sine voluntate provincialis.*“ Provinčná kapitula Rímskej provincie Perugia v roku 1249. „*Item, ne fratres arma nostre militiae per distractionem extra ordinem (abicientes) inveniantur inermes, inhibemus districte ne extra ordinem libri fratrum vendantur absque prioris provincialis licentia speciali.*“ Provinčná kapitula provincie Romanae vo Florencii z roku 1257, ACPR, s. 10 a 21.

⁵⁵ „*Nullus frater per quamcumque potestatem sibi traditam, faciat indulgentiam, nisi secundum moderamen*

konventné knihy, ktoré neskôr predal, bol povinný určiť ich cenu a vymedziť ju v hodnote kníh, ktorými disponoval, prípadne iným spôsobom musel konventom urobiť zadosť, aby žiaden z nich nebol pripravený o svoje právo (myslí sa právo vlastníť knihy).⁵⁶ Inými slovami povedané, rehoľník, ktorý bez patričného povolenia predal knihy patriace niektorému z konventov, musel vzniknuté škody nahradiť. Zrejme proti tejto praxi sa nepatričným ziskom Biblie previnil istý brat Bartolomej, ktorému ju generálna kapitula v Bologni z roku 1240 zabavila a ešte mu za to uložila disciplinárny trest a pokánie.⁵⁷

Medzi často používaný druh literatúry, ktorý sa u dominikánov ako vyhľadávaných spovedníkov a inkvizítorov tešil pomerne veľkej obľube, patrili spovedné manuály a inkvizíčné príručky (*Summa de poenitentia*, *Summa confessorum*, *Liber poenitentialis*). Kľúčovú úlohu v ich rozšírení zohral Rajmund z Peñafortu.⁵⁸ Rozmach zaznamenal penitenčný druh literatúry už na konci 12. a začiatkom 13. storočia,⁵⁹ no najmä po IV. lateránskom koncile po tom, ako veriacim nariadil aspoň raz v roku sa vyspovedať.⁶⁰ Popri penitenčne zameranej tvorbe sa v Rajmundovej spisbe prelína aj vyložene právna literatúra. V nej pod vedením rímskej kúrie naväzoval na *Summa super decretorum* Huga z Pisy († 1210) a výrazne prispel k formálnemu konštituovaniu univerzálneho *Corpus juris canonici*. Jeho príspevok v tejto záležitosti vznikol na podnet Gregora IX. okolo roku 1220 a je známy pod názvom *Summa juris canonici*. Znamená postupný prienik, ba až dominanciu, právnického spôsobu analýzy a rozlišovania nielen vo vyložene právnických zá-

sui prioris provincialis.“; „*Fratres nostri non faciant negociaciones librorum.*“ DB, s. 179 a 188.

⁵⁶ „*Item volumus quod fratres qui ad usum olim libros habuerunt a conventibus et postmodum vendiderunt, pretium conscribat et determinent in libros quos habent, vel aliter conventibus satisfaciant, ne conventus suo iure priventur.*“ Provinčná kapitula Rímskej provincie vo Florencii v roku 1257, ACPR, s. 21.

⁵⁷ „*Frater Bartholomeus privetur biblia propter modum notabilem acquirendi. et paret se ad disciplinam. et faciat penitentiam sibi a vicario iniunctam.*“ DB, s. 205.

⁵⁸ Vrcholným dielom tohto katalánskeho dominikána je *Summa de casibus poenitentiae*, napísaná v rokoch 1222 až 1228/29, rozdelená pôvodne do troch kníh, ku ktorým najsť v roku 1235 autor doplnil štvrtú knihu *Summa de matrimonio*. Dielo bolo určené predovšetkým ako poučenie pre jeho rehoľných spolubratov, avšak svojou dôkladnosťou a presnosťou predstavuje súhrn znalostí, ktoré mal mať spovedník. Žiadne iné dielo nemalo tak trvalý neskorší vplyv a taktiež žiadne nenašlo toľko pokračovateľov v rôznych literárnych formách. Autor v ňom zaviedol novú cirkevno-právnu terminológiu a rozlišoval medzi interným a externým fórom, pričom hriech chápal ako porušenie Božského práva, ktoré si vyžadovalo, aby sa vinník postavil pred kajúci tribunál, čiže inštitúciu spovede. KEJŘ, Jiří. *Summae confessorum* a jiná díla pro foro interno v rukopisech českých a moravských knihoven. In *Studie o rukopisech monographia*, zv. VIII, Praha : Archiv AV ČR, s. 58 a CAZENAVE, Annie. Aveu et contrition. Manuels de confesseurs et interrogatoires d'inquisition en Lanquedoc et en Catalogne (XIIIe – XIVe siècles). In *La piété populaire au Moyen Age*, s. 337.

⁵⁹ LONGÈRE, Jean. Quelques Summae de poenitentia a la fin du XIIe et au début du XIIIe siècle. In *La piété populaire au Moyen Age*, s. 45, pozn. 1.

⁶⁰ Rajmund z Peñafortu mal vo vlastných radoch niekoľkých predchodcov. Z nich vynikli najmä prvý provinciál provincie Hungaria, Pavol Uhorský (*Summa de poenitentia*), a provinciál provincie Teutonia, Konrád z Höxteru (*Summa Conradi Theutonici*). Rajmund z Peñafortu zároveň našiel v radoch svojich spolubratov už v stredoveku niekoľkých skvelých pokračovateľov svojho diela ako Hugo de Sancto Caro, Ján z Freiburgu, Berthold, Albert de Brixia Manducasinus, Burchard zo Štrasburgu, Bartolomej de Sancto Concordio, Johannes Nider. Porov. KEJŘ, Jiří, *Summae confessorum* a jiná díla pro foro interno v rukopisech českých a moravských knihoven, s. 47 – 48, 68, 73 – 78, 82 – 83, 90 – 93, 113; GRABMANN, Martin. *Mittelalterliches Geistesleben I*. München : Hueber, 1936, s. 160.

ležitostiach, ale aj v morálke, spiritualite a penitenčnej praxi.⁶¹ Duch novej pastoraálnej praxe so sebou niesol aj kajúcu atmosféru, ktorú bolo nevyhnutné usmerniť. Príručky spovedníkov sa na územiach, kde dominikáni zastávali aj inkvizítorské úrady, stali východiskami pre vyšetrovacie manuály. Peñafortova *Summa de casibus poenitentiae* bola redigovaná v roku 1242 tak, aby poskytla stručný prehľad otázok kladených podozrivému z herézy i osobám v jeho blízkosti. V roku 1248 bola opätovne upravená a pod vedením dominikánov Bernarda de Caux a Jána de Saint-Pierre vzišla smutne preslávená príručka *Processus inquisitionis*.⁶² Používaním zdokonaľovaná, vylepšená a obnovovaná podľa potrieb sa pre dominikánov stala jadrom inkvizičných manuálov.⁶³ Sledovala dva ciele inkvizície: boj so sociálnym nebezpečenstvom, ktoré heréza reprezentovala a potom viac individuálny plán spásy duše, keď heretik dosiahne konverziu.⁶⁴

Spôsob nadobúdania kníh

Pokiaľ ide o vlastné nadobúdanie kníh, v tejto otázke si boli komunity povinné navzájom vychádzať v ústrety. Tie staršie, skôr založené, mali darovaním kníh pomôcť tým neskôr založeným, ako o tom svedčí provinčná kapitula provincie Provence v Limoges z roku 1253 nariaďujúca skôr založeným kláštorom v Toulouse, Bordeaux, Bayonne, Limoges, Cahors, Le Puy, Montpellier, Marseilles a Narbonne, aby sa so svojimi knihami rozdelili s novými kláštorami v ich susedstve.⁶⁵ Je zrejmé, že knihy boli v reholi vysoko cenené a aj v prípade ich predaja platila zásada „knihy za knihy“, čo v praxi znamenalo, že v hodnote predaných kníh sa mali zaobstarať iné.⁶⁶ Toto nariadenie schválili v rokoch 1240 – 1250 tri za sebou nasledujúce kapituly⁶⁷ a generálna kapitula uskutočnená v roku 1251 v Métach takého rozhodnutie potvrdila ako všeobecne záväzné,⁶⁸ čím sa stalo súčasťou konštitúcií. Ešte v roku 1244 podobnú prax potvrdila na území Rímskej provincie aj provinčná kapitula v Ríme, keď nariadila, že za libry a denáre utržené za knihy zomrelých a odpadlých bratov sa môžu zase nakúpiť len knihy.⁶⁹

V roku 1308 tieto postupy svojou autoritou podporil aj vtedajší magister rehole Imrich z Piacenzy (Aymericus de Placentia, Amerigo di Piacenza, magis-

⁶¹ PAUL, Jacques. *Histoire intellectuelle de l'Occident médiéval*, s. 259.

⁶² CAZENAVE, Annie. *Aveu et contrition. Manuels de confesseurs et interrogatoires d'inquisition en Languedoc et en Catalogne (XIIIe – XIVe siècles)*, s. 335.

⁶³ Tamže.

⁶⁴ Tamže, s. 337.

⁶⁵ „Item, priores Tholosanus, Burdegalensis, Baionensis, Lemovicensis, Caturcensis, Aniciensis, Montispestulani, Massiliensis, Narbonensis communicent libros et scripta vicinis novi conventibus et locis; et si negligentes fuerint, per priorem provincialem compellantur.“ ACPP, s. 54.

⁶⁶ „Libri ordinis seu fratrum nonuenduntur: nisi precium eorum in alios libros seu scripta conuertatur.“ LCO 1256, DB, s. 101 – 102.

⁶⁷ Boli to generálne kapituly v Bologni 1240, Trevíre 1249 a Londýne 1250. „Libri non vendantur. nisi alii magis neccessarii. ex illa pecunia ementur.“ Tamže, s. 204; „Libri ordinis seu fratrum. non vendantur nisi precium eorum in libros alios seu scripta convertatur.“ Tamže, s. 263 a „Libri ordinis seu fratrum non vendantur. nisi precium eorum in alios libros seu scripta convertatur.“ Tamže, s. 273.

⁶⁸ „Libri ordinis etc. Et hec habet tria capitula.“ Tamže, s. 286.

⁶⁹ „Libri vel denarii pro libris fratrum morientium vel apostatantium non expendantur nisi in libris.“ ACPR, s. 3.

ter v rokoch 1304 – 1311, † 1327). Na generálnej kapitule v Padove sa vyjadril nasledovne: „Keďže naša rehoľa je od počiatku založená v prvom rade pre službu kázania a spásu blížnych, musíme usilovne a starostlivo dbať o tie veci, o ktorých je známe, že sa vzťahujú k podpore štúdia a osohu posvätnéj vedy. Keďže množstvo kníh tomu nevyhnutne napomáha a študujúcich podporuje v napredovaní, a v minulých časoch nastalo v niektorých konventoch v tejto súvislosti veľké zanedbanie, ja brat Imrich, magister Rehole bratov kazateľov, hoci nehodný, z vôle a so súhlasom definítorov nariaďujem a mocou poslušnosti a Ducha Svätého prikazujem priorom, a subpriorom a ich vikárom a všetkým bratom tejto rehole, aby sa nijakým spôsobom neodvážili predať, roznášať, založiť, darovať alebo niekomu prenechať jednoducho alebo navždy knihy, ktoré sa smrťou zomierajúcich bratov,⁷⁰ alebo z titulu darovania alebo dedičného podielu (testamentu) akejkoľvek osoby alebo akýmkoľvek iným spôsobom dostanú do konventu, ale aby (knihy) prišli do spoločnej knižnice. Iba ak by snáď mal konvent duplikáty takých kníh, alebo ak by sa po úsudku priora, alebo subpriora alebo ich vikára, lektora a bibliotekára zdali pre spoločné dobro bratov nie veľmi užitočné, môžu byť v týchto prípadoch síce predané, ale sú zaviazaní rovnako prísny príkazom zameniť ich za lepšie alebo potrebné knihy buď pre božské oficium alebo pre spoločnú knižnicu. Tie však, ktoré už boli zaradené do knižnice, s rovnakou prísnosťou zakazujem akýmkoľvek spôsobom roznášať, o tých, ktoré sa objavia v budúcnosti, bolo povedané vyššie. Avšak ak by boli, alebo ak budú nejaké knihy alebo štvorzväzky (zošity) neveľkého významu alebo neveľkej ceny, bude ich môcť prior alebo jeho vikár, ak by konvent nemal priora, po porade s už spomenutými dať niektorým vhodnejším bratom jednoducho alebo doživotne. Rovnako so súhlasom a po porade s už spomenutými prísne zakazujem všetkým bratom, aby teologické knihy bratov boli predávané osobám mimo rehole bez osobitného súhlasu provinciála, ktorý on nech z ľahkej a bez vážne rozumnej príčiny neudeľuje.“⁷¹

⁷⁰ V prípade zomrelých bratov rozhodla už generálna kapitula v Bologni z roku 1233, že ich knihy, najmä Biblie, sa nesmú predávať v rámci rehole ani mimo nej, ale majú sa prenechať ďalším bratom – študentom. „*Volumus et mandamus; ut libri fratrum decedencium. et maxime biblie. extra nec intra ordinem vendantur. sed potius fratribus proficientibus (studentibus) concedantur.*“ DB, s. 177. Ohľadom nároku študentov na knihy po zosnulých bratoch rozhodla aj generálna kapitula v Paríži v roku 1246. „*Provideant priores provinciales studentibus de libris fratrum decedencium. et aliis modis quibus poterunt.*“ Tamže, s. 244. Nariadenia ohľadom zaobchádzania s knihami zosnulých bratov neobišli ani tých, ktorí z dôvodu *cura animarum* pracovali pre dominikánske rehoľné sestry a pobývali ako duchovní správcovia v ženských kláštoroch. Po smrti mali byť ich knihy zverené starostlivosti provinciála. „*Item. Ordinamus. quod libri et alie res decedencium fratrum qui resident in monasteriis sororum; pertineant ad provisionem prioris provincialis.*“ Generálna kapitula v Benátkach z roku 1297, Tamže, s. 825.

⁷¹ „*Cum ordo noster ob predicationis officium et proximorum salutem sit ab inicio principaliter institutus, illa debemus diligenter et sollicitè procurare, que noscuntur ad promocionem studii et profectum sacre scientie pertinere. Cum igitur librorum copia necessario ad hoc ipsum coadiuvet et ad profectum promoveat studiosos et retroactis temporibus in nonnullis conventibus circa hoc multa negligencia sit commissa, ego frater Aymericus, ordinis fratrum predicatorum magister, licet indignus, de voluntate et assensu diffinito- rino ordinis et in virtute obediencie et spiritus sancti precipio prioribus et supprioribus et eorum vicariis ac fratribus universis eiusdem ordinis, quod libros, qui per mortem decedencium fratrum vel titulo donacionis aut legati cuiuscunque persone seu quocunque alio modo perveniant ad conventum, vendere, distrahere, pignori obligare, donare vel concedere alicui simpliciter vel ad vitam, aliquo modo non presumant, sed ad librariam communem perveniant, nisi forsitan conventus tales libros duplicatos habeat vel iudicio prioris*

Pre historikov spočíva význam týchto slov najmä v priblížení mechanizmu, akým dominikáni nadobúdali a spravovali svoje knižné fondy. Bez zaujímavosti nezostáva ani fakt, že sám najvyšší predstavený rehole pripúšťa individuálne vlastníctvo kníh, hoci sa podľa jeho interpretácie malo jednať len o kusy nevelkého významu a ceny. Z popredných dominikánov 13. storočia vstúpil do polemiky ohľadom práva na držbu kníh už o niekoľko desaťročí skôr aj niekdajší anglický provinciál, oxfordský teológ, arcibiskup v Canterbury a neskorší kardinál Robert Kilwardby. V liste dominikánskym novicom reaguje na dobové polemiky v súvislosti s chudobou Ježiša Krista a jeho učeníkov. Na rečnícku otázku vyplývajúcu z Prvého listu Timotejovi „Uspokojíme sa s tým, že máme čo jesť a čo si obliecť?“⁷² odpovedá: „Niejaký vtipkár by azda odpovedal nasledovne ‚Prečo potom vlastníte knihy a nábytok (myslí sa výbava sakristie aj s paramentami), keď nie sú ani jedlom, ani oblečením.‘ Odpoveď na to je, že text apoštola referuje o ľudskom telesnom živote.“ Kilwardby si ďalej pomáha iným citátom z Nového Zákona, a síce z Druhého listu Timotejovi „Keď prídeš, prines plášť, čo som si nechal v Troade u Karpa, aj knihy a najmä pergameny.“⁷³ Potom dochádza k záveru, že vzhľadom na úlohy apoštolov, k odkazu ktorých sa dominikáni živo hlásili, „niet pochyb o tom, že knihy sú potrebné.“⁷⁴ V textoch obidvoch dominikánov je badateľné, že v istej obhajobe práva na vlastníctvo kníh rehoľníkmi vychádzajú z interpretácie buly pápeža Alexandra IV. z 28. marca 1261. V nej umožnil Reholi kazateľov plné vlastnícke práva na chrámový nábytok s výbavou a na knihy.⁷⁵

Dominikánsku lásku ku knihám si z času na čas všímajú aj písomné prameňe inej ako rehoľnej proveniencie. Známy bibliofil, biskup z Durhamu Richard z Bury († 1345), absolvent oxfordskej univerzity, vyslanec pri pápežskom dvore Jána XXII. († 1334) v Avignone a priateľ Petrarca († 1374), sa v diele nazvanom *Philobiblon* zmieňuje: „Rehoľa kazateľov bola uznávaná predovšetkým pre štúdium sv. Písma a spásu blížnych. Knihy na čítanie sú v nej vyhľadávané takmer každý deň a vyššie zmienené *Constitutiones* sú späté s láskou ku knihám.“⁷⁶ V rámci súdobých foriem rehoľného života bola individuálna disponibilita s knihami

vel supprioris vel eorum vicarii, lectoris et librarii, pro communi fratrum commodo minus utiles viderentur, in quibus casibus poterunt quidem vendi, sed eadem precepti districtione teneantur in libros sive pro divino officio sive pro libraria communi meliores vel magis necessarios commutare. Illi autem, qui iam in libraria sunt positi, consimili districtione inhibeo, ne modo aliquo distrahantur, secundum quod de aliis, qui in futurum obvenient, superius est expressum. Verum si essent vel erunt libelli aliqui vel quaterni non magne reputationis vel precii, poterit prior vel eius vicarius, si conventus priorem non haberet, de consilio predictorum aliquibus fratribus magis indigentibus concedere simpliciter vel ad vitam. Eadem autem districtione precepti prohibeo de assensu et consilio predictorum fratribus universis, ne libri fratrum theologici vendantur personis extra ordinem constitutis sine prioris provincialis licencia speciali, quam de facili et sine causa multum rationabili non concedat.“ Generálna kapitula v Padove z roku 1308, DB, s. 1205 – 1206.

⁷² 1 Tim 6, 8.

⁷³ 2 Tim 4, 13.

⁷⁴ Citované podľa TUGWELL OP, Simon. *Early dominicans*, s. 152.

⁷⁵ „*Ecclesias, seu oratoria, aut de iis, que vobis a fidelibus tam in ornamentis altaris, quam luminaribus ecclesiarum, fabricis, libris & aliis vestris necessitatibus, absolute conferuntur, vel in ultima voluntate legantur, portionem aliquam a vobis, aut ultimarum executoribus voluntatum, seu decedentium hereditibus, exigere, vel extorquere, aut in accedentes fratres, seu constituentes hujusmodi, vel receptatores ipsorum, aut executores, vel heredes predictos, excommunicationis sententiam ferre presumant.*“ BOP I, n. 197, s. 408.

⁷⁶ Citované podľa HINNEBUSCH OP, William. *The History of the Dominican Order II*, s. 191.

v rehoľných štruktúrach dominikánov pomerne slobodná,⁷⁷ čo u niektorých bratov vzbudzovalo pochybnosti o správnosti takéhoto prístupu.⁷⁸ Vzhľadom na to, že v monastickej tradícii ako takej je individuálne prijímanie a vlastníenie majetku neprijateľné, kodifikovali dominikáni udeľovanie dišpenzov pre výnimky na knihy a kostolné paramenty už v prvých desaťročiach svojej existencie, aby tým minimalizovali vnútorné napätia spojené s chápaním mendikantskej chudoby na jednej strane a nevyhnutnosťou vlastníť knihy pre potreby štúdia na strane druhej.⁷⁹

Zaobchádzanie s knihami

Do tejto oblasti je možné zahrnúť aj spôsob, akým sa s knihami v každodennom živote narábalo. Opäť to ilustruje Humbert z Romans nabádaním spolubratov k ustavičnému používaniu kníh a zároveň pripomínaním rôznych benefitov, aké z ich čítania vyplývajú. Spomína však aj smútok, keď vidí, ako sa knihy len hromadia, sú zanedbané, majú pokrčené foliá, rozmazaný atrament, sú zamastené a hrubo sa s nimi zaobchádza.⁸⁰ Naliehal preto na bratov, aby knihy starostlivo opatrovali, aby z nich v určený čas denne študovali a zbožné štúdium nezanebdávali.⁸¹ Knihy boli užitočné vtedy, keď boli využité. V tejto súvislosti Humbert hovorí, že sú aj takí, ktorí síce vlastnia mnohé bezpečne a vhodne uložené knihy, ale len veľmi zriedka, alebo nikdy, v nich čítajú. Spomína anekdotu o tom, ako sa istí duchovní pýšili pred sv. Ľudovítom nádhernými knihami, na čo panovník reagoval slovami: „Lepšie by bolo, keby boli viac zohavené, čo by znamenalo, že boli aspoň trochu čítané.“⁸² Ako príklad pre neustále vzdelávanie sa prostredníctvom

⁷⁷ Niektoré knihy nesú dodnes poznámky o vlastníctve, napr. „*Liber m[agistri] Johannis Sczenke*“ a zároveň „*Iste liber est fratris ... ordinis fratrum predicatorum*.“ Kódex spred roku 1350 v Biblioteka Jagiellońska w Krakowie. ZDANEK, Maciej. *Szkoły i studia dominikanów krakowskich w średniowieczu*. Warszawa : Wydawnictwo Neriton, 2005, s. 88.

⁷⁸ Magister rehole v rokoch 1254 – 1263, Humbert z Romans, sa možné výčitky svedomia niektorých jednotlivcov pokúsil upokojiť svojím komentárom v diele *Expositio Regulae b. Augustini* tým, že individuálne použitie kníh obhajuje väčším počtom hodín strávených štúdiom, keďže kazatelia by mali venovať štúdiu viac času ako ostatní duchovní. Zároveň dodáva, chápujúce individuálnu držbu kníh v kláštornej tradícii ako istú novinku, že takýto spôsob ponechať si vec je lepší ako iné a zaiste aj uvážnený, lebo individuálne vlastníenie kníh sa tým mení v niečo lepšie. „*Praedicatores vero oportet plus studio vacare quam alios religiosos. Patres primitivi eligendo regulam sancti Augustini circa articulum studii majorem libertatem dederunt, non solum communes libros concedendo, sed aliquos etiam speciales ad usum singulorum deputando, et horas ad studendum ampliando ... cum iste modus melior sit illo, nec reputatur rem non servare qui in melius commutat*.“ Opera I, s. 476.

⁷⁹ „*Item fratres non sint dispensatores alienarum rerum uel pecuniarum: nec exteriorum deposita recipiant. nisi librorum aut paramentorum ecclesiasticorum*.“ LCO 1256, DB, s. 97.

⁸⁰ „*Vidi ego quedam virum sanctum qui cum audiebat interdum fratres scripta aliqua, quae deferebant secum pro sermonibus faciendis vocare rabacias, miro zelo inflammatus non poterat se continere, sed dicebat cum magna increpatione: quomodo, fratres, scripta in quibus verba sunt sancta audetis vocare rabacias? Si autem sic movebatur de vili vocatione librorum vir sanctus, quanta indignatione digni sunt qui modo maculant eos cum sepo vel incauto, vel dimittunt eos apertos, vel non claudunt, vel claudendo complicant folia, et similia multa faciendo, eos male custodiunt et pertracant!*“ Opera I, s. 425 – 426.

⁸¹ „*Quod habiti diligenter custodiantur, ad quod pertinet specialis custodia illius ... quod fit cum singulis diebus certa hora in eis studetur, quod religio propter studium non negligatur*.“ Tamže, s. 419.

⁸² „*Circa tertium notandum quod sunt quidam qui licet habeant multos libros, et bene custoditos, vel apud se vel apud communitatem, et aptitudinem habent ad proficiendum, tamen raro vel quasi nunquam legunt*

čerpania knižných vedomostí uvádza Humbert aj zvyk Fridricha II., ktorý nechcel zostať bez čítania v žiadnu hodinu dňa a ešte aj počas jedávania si nechal svojimi filozofmi predčítať z ich kníh.⁸³

Humbert v kontexte užitočnosti práce s knihami požadoval, aby do rehole boli prijatí len tí, ktorí majú na štúdium patričné predpoklady, v opačnom prípade by boli knihy získané pre nich na každodenné štúdium neužitočné. Títo sú pre Humberta v protiklade k takým, ktorí o knihy neveľmi dbajú, alebo ich zle chránia, alebo s nimi nezaobchádzajú starostlivo, alebo sa časom pri nich príliš zaneprázdňujú, alebo sú medzi bratov prijatí takí, ktorí sú na tento účel (myslí sa štúdia) celkom hlúpi.⁸⁴ Knihu ako pracovný nástroj pre štúdium považoval Humbert za samozrejmu súčasť rehoľných observancií. Úpadok v tejto oblasti bol preňho rovnako hanebný a hodný pokarhania ako uvoľnenie disciplíny v modlitbách a božskom oficiu.⁸⁵

Pokiaľ ide o skriptórium, hrdosť tradičných mníšskych komunít, bol postoj dominikánov, mierne povedané, zdržanlivý. V počiatkoch rehole to bolo v dôsledku túžby po striktnnej chudobe, neskôr z obavy, že zdĺhavá a pomerne náročná knižná tvorba by jej realizátorom zabrala príliš veľa času, ktorý by sa dal využiť lepšie vlastným štúdiom ako prepisovaním textov.⁸⁶ Explicitné stanovisko k tejto problematike zaujala generálna kapitula slávená v roku 1315 v Bologni, keď pre nebezpečenstvo rozptyľovania v štúdiu zakázala študentom venovať sa prepisovaniu kázni viac ako jeden deň v týždni. Taktiež im bolo zakázané venovať sa prepisovaniu za účelom predaja textov, alebo za peniaze.⁸⁷ Tento postoj neznamená zrieknutie sa služby skriptorov, ale len istú korekciu ich činnosti v porovnaní s inými modelmi skriptórií, predovšetkým v prípade starých mníšskych reholí.

Humbert naznačil, že úloha skriptora je v spolupráci s knihovníkom, aby spolu mohli zveľaďovať prírastky kníh a spisov.⁸⁸ Výdavky, ktoré s úlohou skriptora súviseli si zrejme nemohla dovoliť každá komunita. Preto oficium skriptora veľmi pravdepodobne ani nebolo súčasťou každého dominikánskeho kláštora.⁸⁹ Zaujímavý postoj k skriptóriu a jeho osadenstvu zaujala v roku 1279 generálna kapitula v Paríži, keď nariadila priorom konventov s generálnymi štúdiami, ale-

in eis. Dicitur quod Rex Franciae Ludovicus, cum quidam religiosi ostenderent ei libros pulcherrimos, dixit eis: Bonum esset quod essent magis deturpati, notans quod parum legeretur in eis.“ Tamže, s. 426.

⁸³ „Item dicitur de domino Frederico, qui multum fuit sollicitus de libris habendis, quod cum non poterat sibi vacare aliqua hora diei, cum comedebat volebat habere secum philosophum suum a quo tunc quaerebat de illis libris aliquid, et audiebat.“ Tamže, s. 426.

⁸⁴ „Et quod tales recipendi sunt ad ordinem qui ad studium habeant aptitudinem competentem: aliter enim inutile esset ab eis peti libros quotidie ad legendum. Et haec sunt contra multos qui de libris habendis parum curant, vel habitos male custodiunt, vel custoditis non utuntur, vel interdum nimis se in illis occupant, vel tales in fratres recipiunt qui ad hoc penitus sunt inepti.“ Tamže, s. 419.

⁸⁵ „Quia amore studii in libris aliqui religiosi interdum dimittunt orationes vel officium, vel alia ad pbservantias regulares pertinentia, quod est reprehensibile.“ Tamže.

⁸⁶ AMARGIER, Paul. *Le livre chez les precheurs*, s. 58.

⁸⁷ „Cum distractio a studio profectui sciencie plurimum sit nociva, volumus et ordinamus, quod studentes in sermonibus scribendis, nisi in propriis, quos fecerunt vel in factis ad clerum seu in capitulo in conventibus, in quibus sunt, nisi per unam diem septimana qualibet non se debeant occupare, prohibentes eisdem, quod non faciant libros vel scripturas quascunque pro pecunia vel eciam ad vendendum.“ DB, s. 1147.

⁸⁸ „Teneantur scriptores, et hujusmodi, ad augmentationem librorum vel scriptorum.“ Opera II, s. 268.

⁸⁹ AMARGIER, Paul. *Le livre chez les precheurs*, s. 58.

bo ich zástupcom, aby len tak jednoducho neposkytovali bratom dovolenie navštevovať skriptória, lebo sa tým zabráni nie príliš chvályhodným konverzáciám a rozprávaniu medzi študentami a skriptormi.⁹⁰ Takéto nariadenie je zjavným pokusom o dodržiavanie prísnej študijnej disciplíny a snahou podriaďiť celý denný program dominikána – študenta požiadavke štúdia.

Uchovávanie kníh

Pri pokuse nahliadnuť do reálií určujúcich vzťah dominikánov k ich knižnému bohatstvu⁹¹ je tiež zaujímavý spôsob, akým bolo toto bohatstvo deponované, a aká starostlivosť mu bola poskytovaná.⁹² Brat, ktorý bol ako knihovník za všetko zodpovedný, sa nazýval *librarius*⁹³ a jeho úlohou bolo vykonávať špeciálnu starostlivosť o knihy.⁹⁴ Tie mali byť uložené na zvlášť určenom mieste.⁹⁵ Najstaršia zmienka o knihovníkovi v dominikánskych dokumentoch je z roku 1246 z aktov provinčnej kapituly Rímskej provincie slávanej v Ríme. Za zmienku stojí aj kontext v akom sa *librarius* spomína. Kapitulári pripomínajú, že bratia si nesmú ponechávať vlastníctvo, okrem prokurátora (*procurator* – zodpovedný za ekonomický chod kláštora) a knihovníka.⁹⁶ Už samotný trojstupňový dominikánsky vzdelávací model uvádzaný do praxe v 13. a 14. storočí predpokladal primerane veľké priestory pre výuku a ubytovanie rehoľníkov. Všetkých zainteresovaných bolo potrebné vybaviť študijnými pomôckami ako písacie potreby, písacie látky a samozrejme nesmela chýbať dobre vybavená knižnica. Tá mala byť súčasťou každého kláštora. Najneskôr začiatkom 14. storočia sa začalo s budovaním samostatných kláštorňých oddelení len za účelom knižnice, čo si vynútil zvyšujúci sa počet kníh vo vlastníctve jednotlivých kláštorov, ako aj potreba starostlivosti o ne vzhľadom na to, že predstavovali nemalé hodnoty.⁹⁷ Toto miesto sa na-

⁹⁰ „Ordinamus et volumus. quod in locis. ubi vigent generalia studia. priores et eorum vicarii non se reddant faciles ad dandas licencias fratribus de visitandis suis scriptoribus. nisi iidem scriptores essent laudabilis conversacionis et fame“ DB, s. 609.

⁹¹ Humbert z Romans považuje za bohatstvo zvlášť knihy zabalené v koži. „*Thesaurus involvitur in pellibus librorum in quibus continetur.*“ Opera I, s. 425.

⁹² O samotnej úschove kníh a konkrétnych činnostiach s tým spojenými sa LCO a generálne kapituly zmienňujú pomerne málo. Porov. WALZ OP, Angelus. Vom Buchwesen im Predigerorden bis zum Jahre 1280. In *Aus der Geisteswelt des Mittelalters*, LANG, Albert – LECHNER, Joseph – SCHMAUS, Michael (edd.). 1. Halbband, Münster : Verlag Aschendorff, 1935, s. 119. Hlavným zdrojom pramenných poznatkov o tejto starostlivosti sú komentáre Humberta z Romans, alebo zachované akty niektorých provinčných kapitúl.

⁹³ Porov. pozn. 71. „... vel iudicio prioris vel supprioris vel eorum vicarii, lectoris et librarii.“ Generálna kapitula v Padove z roku 1308, DB, s. 1025 a *Annotationes*, generálna kapitula v Carcassonne z roku 1378, Tamže, s. 2104. V neskoršom znení LCO z roku 1690 sa v prológu okrem názvu officia knihovníka, *librarius*, spomína aj ekvivalent *procurator librorum & scriptorum*. Prologus, s. 1, Tamže, s. 20170.

⁹⁴ „Et ideo ut hoc melius fiat in religionibus ordinatis constituitur librarius, sicut Ptolomaeus, qui specialem curam habeat de libris.“ Opera I, s. 425.

⁹⁵ „Assignatur iterum locus proprius pro libris.“ Tamže.

⁹⁶ „Alii autem fratres pecuniam non reservent, nisi procurator et librarius pro libris fratrum faciendis.“ ACPR, s. 6. V súvislosti s vlastníctvom kníh Humbert z Romans zdôrazňoval, že používané knihy sú *ad usum singulorum* a nie sú v trvalom vlastníctve brata. Opera I, s. 476.

⁹⁷ SCHENKLUHN, Wolfgang. *Architektur der Bettelorden*, s. 234.

zývalo *bibliotheca*,⁹⁸ *librarium*⁹⁹ alebo *armarium*¹⁰⁰ či *dormitorium* (pozri nižšie), pričom predposledné menované bývalo chápané aj ako vlastný depozitár kníh v podobe drevenej schránky, ktorej úlohou bolo knihy lepšie ochrániť pred hnilobou a prílišnou vlhkosťou.¹⁰¹ Hlavnou povinnosťou knihovníka bolo vhodným výberom zabezpečiť knihám v kláštore také miesto, na ktorom by boli v bezpečí a uchránené pred dažďom, nestálym počasím a s dostatkom čerstvého vzduchu.¹⁰² Okrem toho bol knihovník povinný sa osobne postarať o to, aby armáriá a knižnice boli opatrené zámkom. Mal v čase na to určenom knižnicu otvárať a zatvárať, zabezpečiť miestnosť (študovňu, čítareň) pre štúdium a to buď v samotnej knižnici, alebo v jej blízkosti, aby mohli byť záujemcovia o knihy obslužení čo najrýchlejšie.¹⁰³ Zaujímavosťou je, že vypožičiavanie kníh mimo komunity, cudzím osobám, bolo možné len v prípade, že požičiavajúci zložil kauciu alebo zaplatil primeranú zálohu.¹⁰⁴

Knihovník bol ďalej povinný viesť zoznam, v ktorom mali byť zapísané všetky knihy konventu a podľa toho, ako bol ich počet aktualizovaný, či už jeho zvýšením, alebo znížením, mal do zoznamu vpisovať ďalšie, alebo niektoré z neho vyškrtnúť.¹⁰⁵ Povinnosť viesť písomný zoznam kníh mal knihovník aj v prípade, že si niektorý z bratov požičiaval knihu na iný ako modlitbový účel, predovšetkým pre potreby výuky, alebo šlo o výpožičku na dlhší čas mimo knižnice s povolením predstaveného – magistra študentov.¹⁰⁶ Tiež mu malo záležať na tom, aby buď

⁹⁸ „Item hanc. In eodem capitulo. ubi dicitur. teneantur providere. videlicet. in bibliotheca. ystoriis et sentenciis.“ Generálna kapitula vo Viedni z roku 1282, DB, s. 644; „Acta capitulorum generalium et provincialium in bibliotheca communi firma sub clausura.“ Generálna kapitula v Bourges z roku 1376, Tamže, s. 2037 atď.

⁹⁹ Porov. pozn. 71. „... in libros sive pro divino officio sive pro libraria communi.“; „Quod libri fratrum decedentium pro libraria utiles non veniuntur.“ Generálna kapitula v Lyone z roku 1348, DB, s. 1745 atď.

¹⁰⁰ „Item. Cum ad communem profectum fratrum sit utile, quod libri multi et boni in communi armario habeantur, volumus et ordinamus districtius iniungentes.“ Generálna kapitula v Bologni z roku 1315, Tamže, s. 1152 – 1153 atď.

¹⁰¹ „Armarium autem, in quo libri reponantur, debet esse de lignea materia, ut melius custodiantur a putrefactione, vel nimia humectatione.“ Opera II, s. 263.

¹⁰² „Officium librarii est habere curam, ut potest quod habeatur bonus locus pro libraria, et secretus et bene aptatus contra pluviam, intemperiem, et copiam habens boni aëris pro libris custodiendis.“ Tamže.

¹⁰³ „Debet autem ipse custodire clavem huiusmodi armarii seu librariae, et aperire et claudere tempore suo; et habere cellam pro studio, si locus est aptus, in ipsa libraria, vel prope ut citius inveniatur, cum quaeritur pro aliquo negotio ad suum officium pertinente.“ Tamže.

¹⁰⁴ „Item quod libri conventuales diligenter custodiantur et nulli persone exterius concedantur, nisi accepto pignore.“ Provinčná kapitula provincie Romanae v Perugii z roku 1249, ACPR, s. 10.

¹⁰⁵ „Item, ad ipsum pertinet habere chartam, in qua sint scripti omnes libri et scripta conventus; et cum augmentantur vel minuitur, scribere, vel abraderé in charta illa.“ Opera II, s. 264. Potrebu viesť inventáre kníh stanovovali provinciálom aj provinčné kapituly. „Prior autem provincialis diligenter attendat ne in huiusmodi valeat aliquatenus defraudari, et inventarium habeat ad predicta specialiter deputatum.“ Provinčná kapitula provincie Romanae v Orviete z roku 1300, ACPR, s. 138; „Ita tamen quod scribant priori provinciali quos libros recuperaverunt, et quo titulo pertinebant ad eos.“ Provinčná kapitula provincie Provence v Béziers (medzi Narbonne a Montpellier) z roku 1261, ACPP, s. 87.

¹⁰⁶ „Porro cum aliqui fratres volunt habere aliquem librum, vel scriptum aliquod, non ad horam, sed ad portandum ad scholas, vel ad tenedum diu in cella, debet secundum consilium magistri studentium assignare quibus et quos ipse iudicaverit expedire, et facere memoriale in scripto qui fratres quos libros habent assignatos hoc modo, et cum reddiderint, memoriale delere.“ Opera II, s. 265.

sám, alebo prostredníctvom niekoho iného, mal podľa nariadenia priora v pozornosti, aby boli knihy v knižnici vyrovnané, opravené, pozakrývané a dobre zviazané.¹⁰⁷

Knižné dary a nákupy

V prípade, že niekto daroval konventu knihu, mal to knihovník na zachovanie pamiatky na darcu spolu s jeho menom v knihe uviesť slovami: „Obetoval v prospech svojej duše.“¹⁰⁸ Dodnes si niektoré rukopisy takéto záznamy uchovali, čím zároveň môžu napovedať niečo o svojich majiteľoch a o spôsobe, akým sa do vlastníctva jednotlivých komunít dostali. V jednom z takýchto rukopisov darca prosí čitateľa slovami: „Modli sa za dušu Eduarda Kyllynworta, ktorý túto knihu venoval dominikánom v Cambridge.“ Švédskym dominikánom v mestečku Sigtuna (neďaleko Štokholmu) zase patrila rukopis s nasledujúcim textom: „Toto je kniha dominikánov v Sigtune, ktorú daroval pán Tomáš, biskup Fínska, blahej pamäti. Pokiaľ by chcel niekto akýmkoľvek spôsobom tento majetok preniesť na kohokoľvek iného bez dovolenia a súhlasu, alebo by chcel ľstivo vymazať tento zápis, nech je exkomunikovaný!“¹⁰⁹ Medzi historicky známymi a štedrými darcami kníh pre potreby Rehole kazateľov patrili ešte kardináli Henrich zo Susy (neďaleko Turína), istý Prognon de Fabris zanechajúci konventu v Pise v roku 1248 úctyhodných 47 zväzkov, v Avignone pôsobiaci Bernard z Castanet a Viliam de Peter Godin OP. Svoje knihy dominikánom posmrtné venoval aj toulouský biskup Ľudovít, syn Karola II., grófa z Provence.¹¹⁰ Konvent v Kolíne profitoval z úctyhodnej osobnej knižnice Alberta Veľkého. Ten sa ju vo svojom testamente rozhodol venovať svojej domovskej komunite.¹¹¹ V Anglicku sa tamojší bratia tešili z rozšírenia svojich knižných fondov napríklad vďaka štedrosti Eduarda I.¹¹²

Knižné bohatstvo dominikánskych kláštorov rástlo aj tým, že niektorí rehoľní bratia získali ako jednotlivci knihy darom od rozličných donátorov. Po ich smrti sa knihy pôvodným darcom nevracali, ale boli považované za definitívny dar – *donatio absoluta*.¹¹³ Medzi početnými darcami, okrem prevažne cirkevných

¹⁰⁷ „Ipsius etiam interest habere curam quod per se, vel per alium, secundum ordinationem prioris, corrigantur, reparerunt, cooperiantur, et bene ligentur.“ Tamže, s. 264.

¹⁰⁸ „Et si fuerit dignum quod dator libri in memoria habeatur, addatur, et dicatur quod dedit talis pro anima sua.“ Tamže.

¹⁰⁹ Citované podľa HINNEBUSCH OP, William. *The History of the Dominican Order II*, s. 204 – 205. Medzi štedrými darcami kníh dominikánom patrili cirkevní i svetskí hodnostári, významní šľachtici, bohatí mešťania a intelektuáli. Už spomínaný biskup Tomáš z Fínska pred svojou smrťou roku 1248 venoval bratom v Sigtune celú svoju knižnú zbierku. Biskup Richard z Chichesteru zanechal v roku 1253 svoju knižnicu konventom v Arundel, Canterbury, Londýne a Wintone. Medzi najštedrejších darcov kníh mendikantom patrila francúzsky kráľ Ľudovít IX. Svätý, ktorý medzi dominikánov (u sv. Jakuba v Paríži a v Compiègne), františkánov a cistercitov v Royaumont rozdelil okolo 1200 zväzkov! Tamže, s. 209; HINNEBUSCH OP, William. *The Early English Friars Preachers*, s. 185 – 186.

¹¹⁰ AMARGIER, Paul. *Le livre chez les precheurs*, s. 60.

¹¹¹ FRANK OP, Isnard. *Albert der Grosse als Dominikaner in seiner Zeit*, s. 13.

¹¹² HINNEBUSCH OP, William. *The Early English Friars Preachers*, s. 183.

¹¹³ „Item, volumus quod nulli detur licencia dandi libros alicui fratri cum conditione recuperandi post mortem illius cui dantur; set quando videbitur, fiat donatio absoluta. Si autem aliquis fecit donationem aliquam sub hac forma, nos, non obstante aliqua conditione, illis quibus est facta assignatio vel donatio

hodnostárov, patrili aj rodinní príslušníci rehoľníkov. Je zaujímavé, že knihy, ktoré rehoľný brat počas života nadobudol účinkovaním v rozličných komunitách, sa po jeho smrti museli vrátiť kláštorom (Bibliu do dvoch rokov), z ktorých pochádzali. Netýkalo sa to však kníh nadobudnutých formou daru od príbuzných až po piaty stupeň príbuzenstva. Tie sa stávali majetkom komunity, kde rehoľník zomrel.¹¹⁴ Toto rozhodnutie na provinčnej úrovni bolo reakciou na ustanovenie generálnej kapituly z roku 1257 vo Florencii. Táto určila, že knihy (týkalo sa to aj peňazí) patriace niektorému z bratov v momente smrti sa rozdelia medzi kláštor, v ktorom brat zomrel, v ktorom naposledy pôsobil a medzi provinciu. Knihy a peniaze, ktoré pochádzali od konventu, kde dotýčný naposledy pôsobil, sa tejto komunite vrátia. Knihy a finančné prostriedky, ktoré boli poskytnuté provinciou, sa odovzdajú provinciálovi a definítorom a knihy spolu s peniazmi pochádzajúce z iných zdrojov prináležali konventu, v ktorom rehoľník zomrel.¹¹⁵ O tri roky neskôr provinciálna kapitula provincie Provence v Béziers pod vedením magistra rehole Humberta z Romans nariadila, aby bratia v knihách starostlivo uvádzali názov komunít, k akým knihy prináležia, lebo sa malo zabezpečiť, aby knižné diela boli aj deponované v konventoch, z ktorých pochádzajú.¹¹⁶ Týmto opatrením sa malo zabrániť, alebo aspoň sčasti zamedziť, aby sa knihy pôžičkami a presunom jednotlivcov nestrácali z domovských konventných knižníc. Iným spôsobom nadobúdania knižného bohatstva boli nákupy. Napríklad generálna kapitula slávená v roku 1290 vo Ferrare nariadila bratom, aby si príliš dlho neponechávali peniaze, ale aby ich čo najskôr investovali do kníh, alebo do iných potrebných vecí.¹¹⁷

Skutočnou novinkou v súdobom monasticizme je právo študenta disponovať finančnými prostriedkami, čo nijako nemenilo skutočnosť, že brat zostával majetkovo nespôsobilý. Akurát platil úzus, že mu prináležalo právo na výbavu za účelom uhradenia patričných študijných potrieb. Zo záverov generálnej kapituly

simpliciter assignamus. Similiter nec fratres morientes de libri suis, vel aliis rebus, disponant, set relinquunt suis maioribus (predstaveným) disponenda.“ Provinčná kapitula provincie Provence v Perpignan v roku 1275, ACPP, s. 197.

¹¹⁴ „Item, ordinarunt ut libri vel scripta quos vel que frater habuerit vel adquisierit redeant post obitum ad illum conventum a quo ipsi habuerunt pecuniam, vel de cuius predicatione sunt, nisi fuerint sibi collata a consanguineis vel affinibus infra quintum gradum. Que autem a consanguineis in gradu quinto vel supra fuerint data, vel manu propria scripta, illius conventus sint ubi finiem vitam. Fratres vero scribant in fine librorum vel principiis, de qua predicatione fuerint acquisita; et si contingat aliquem fratrem cui Biblia vel Sentencie datae fuerint in conventu aliquo, alii conventui assignari pro studente, conventus ille teneatur Bibliam restituere conventui cuius fuerit infra biennium, et aliunde studenti providere, vel pro Biblia priori satisfacere conventui cuius erat.“ Provinčná kapitula provincie Provence v Toulouse v roku 1258, Tamže, s. 75.

¹¹⁵ „In eodem capitulo. ubi dicitur. et ad eundem libri. quos habuerit; pertinebunt. addatur. statuimus autem. quod mortuo fratre de provincia. libri quos de eorum provisione habuerit. seu pecunia. ad provinciam pertineant et tam de libris. quam de pecunia. per priorem provincialem. et diffinitores provincialis capituli ordinetur. Si autem libros. vel pecuniam habuerit a conventu. ipso mortuo. et libri. et pecunia. ad conventum unde ipse habuerit; pertinebunt. Si qua autem aliunde habuerit. sint conventus illius. cui erat frater mortuus assignatus.“ DB, s. 346.

¹¹⁶ „Item mandamus quod fratres universi et singuli diligenter intitulent in libris suis qui pertineant ad communitatem, qui ad conventus specialiter, qui etiam ad personas, vel quantum de pecunia communitatis vel specialium conventuum posuerunt in eisdem.“ ACPP, s. 85.

¹¹⁷ „Volumus et ordinamus. quod priores et alii fratres accelerent cimiteriorum benedictiones. et ad ecclesiarum consummatarum consecracionem; dent operam efficacem.“ DB, s. 741.

z roku 1273 v Pešti vyplýva, že študenti mali k dispozícii isté finančné prostriedky od svojich provincií, alebo domovských konventov. Určené boli na nákup teologickej literatúry za účelom štúdia, pričom svoje výdavky boli povinní predstaveným vyúčtovať.¹¹⁸ Finančné prostriedky určené na pokrytie potrieb študentov (v ich rámci sa dajú predpokladať aj výdaje na nákup kníh) sa riešili aj na provinčnej úrovni. V tejto súvislosti sa provinčná kapitula provincie Provence v roku 1254 konaná v Toulouse za spoločného súhlasu priorov jednotlivých kláštorov rozhodla, že každoročne poskytne sumu 60 tourských libier na úhradu nákladov študentov s tým, že ich distribúcia bola v kompetencii provinciála a za súhlasu rady definítorov provincie.¹¹⁹ Vzhľadom na svoje poslanie boli v otázke držby kníh a rukopisov do istej miery privilegovanou skupinou lektorov. Aj oni smeli používať a mať k dispozícii základnú knižnú výbavu určenú pre vlastnú potrebu.¹²⁰ V provincii Provence si mohli počas toho ako boli prekladaní z miesta na miesto, vziať so sebou všetky knihy, s ktorými pracovali, okrem komentárov. To, čo si so sebou vziať nemohli, zostávalo v majetku konventov, pre ktorý vykonávali svoju študijnú a výukovú činnosť.¹²¹

Pokiaľ lektor zostarol, alebo mu prestal slúžiť zrak, či existovala iná trvalá prekážka znemožňujúca vykonávanie tejto činnosti, musel sa dotýčný pred slávením Vianoc vzdať svojich kníh. Mal povinnosť vrátiť ich konventom, odkiaľ boli získané, alebo provinciálovi, pokiaľ ich nadobudol od provincie. Takto vrátené knihy mali poslúžiť ďalším lektorom. Pre svoju osobnú potrebu si starnúci alebo zrakovo postihnutý lektor smel nechať napr. Bibliu, breviár alebo dielo Rajmunda z Peñafortu – *Summa de casibus*.¹²² Pokiaľ šlo o knihy lektorov končiacich vo svojich funkciách (zrejme sa to týkalo aj zomrelých lektorov), rozhodoval o nich počas najbližšej možnej kapituly provinciál spolu so svojim poradným zborom (definítorami) a v zmysle ustanovení provinčnej kapituly z roku 1261 v Béziers sa takéto knihy ocitli v rukách iného lektora alebo študentov. Za istých okolností mohol knihy získať aj kláštor, v ktorom zomrelý lektor skonal, ale záležalo to aj od titulov, ktoré lektor vlastnil. Podobne sa postupovalo aj v prípade, ak niektorý

¹¹⁸ „Volumus et mandamus. quod studentes pecuniam sibi a provinciali vel a conventibus assignatam. non expendant nisi in libris theologicis; nisi de prioris provincialis licencia speciali. Cum autem de studio redierint. de receptis et expensis priori provinciali et conventuali teneantur reddere rationem; secundum quod ab ipsis pecuniam receperunt.“ Tamže, s. 526.

¹¹⁹ „Ordinamus de communi priorum assensu quod LX lib. Turon. quodlibet anno a provincia colligantur ad subventionem studencium, distribuende per priorem provincialem de communi diffinitorum consilio et assensu.“ ACPP, s. 61.

¹²⁰ „Fratres qui in alienam provinciam ad legendum mittitur; omnes libros suos glosatos. postillas. bibliam et quaternos secum deferat.“ Generálna kapitula v Bologni z roku 1240, DB, s. 199. Toto isté nariadenie zopakovali aj ďalšie dve nasledujúce kapituly z roku 1241 a 1242, slávené v Paríži a Bologni. Tamže, s. 210 a 214.

¹²¹ „Item, lectores quando mittuntur portent libros in quibus laboraverunt, preter libros glosatos. Et proprietates remaneat conventibus pro quibus studuerunt.“ Rozhodnutie provinčnej kapituly z roku 1244 v Cahors. ACPP, s. 27.

¹²² „Item, volumus et ordinamus quod omnes lectores qui non possunt nec volunt legere occasione debilitatis visus vel alterius impedimenti perpetui, infra Nathale Domini restituant libros conventibus quos habuerunt ab eis, et illos quos habuerunt de provisione communi priori provinciali restituant, ut ipse de eis possit aliis lectoribus providere, preter Biblias et Summas de casibus et vicis et virtutibus, et breviarium et sermones.“ Rozhodnutie provinčnej kapituly provincie Provence z roku 1268 slávenej v Périgueux. Tamže, s. 128 – 129.

kláštor lektorovi poskytol financie na zaobstaranie kníh. Patričná suma mala byť kláštoru uhradená provinciálom po porade s definítormi.¹²³ Aby sa celý proces manipulovania s knihami lektorov sprehľadnil, mal mať provinciál k dispozícii zoznam. Podľa neho sa dalo zistiť, ktoré knihy sú spoločné a ktoré sú pridelené jednotlivým bratom.¹²⁴ Od roku 1254 existovala v provincii Provence možnosť určitej finančnej náhrady ako alternatíva k vráteniu kníh po zosnulom lektorovi. Za týmto účelom sa v období pred veľkonočnými sviatkami mala do konventu v Montpellier poslať primeraná suma.¹²⁵

4. 2. Pokus o rekonštrukciu typickej dominikánskej knižnice v stredoveku

Ako mendikanti mali dominikáni už od roku 1239 generálnou kapitulou v Paríži okrem iného zakázané, používať zlatom zdobené knižné písmená.¹²⁶ Aj z praktického hľadiska uprednostňovali pre bežné použitie skôr jednoduchú a ekonomickú knižnú produkciu, čo viedlo niekedy k extrémom v podobe ťažko čitateľných, veľmi zhustených textov, prípadne k absencii nadpisov a nerozlišovaniu kapitol. Pravdepodobne na adresu takýchto neduhov sa vyjadril Humbert z Romans, keď spolubratom adresoval výzvu: aby boli knihy čo do písmen a znakov dobre čitateľné a starostlivo upravené v zmysle interpunkcie.¹²⁷ Predstavení, hoci boli povinní rozmnožovať počty kníh v spoločných knižniciach,¹²⁸ len s nevôľou prijímali drahé knihy a vo všeobecnosti ich akceptovali len ako dary.¹²⁹ Prostredníctvom majetných mecenášov sa tak do rehoľných knižníc mohli dostať aj vzácne exempláre. Preto niet divu, že niektoré knihy v knižniciach podliehali zvýšeným bezpečnostným opatreniam a boli uzamknuté v armáriách, prípadne zabezpečené

¹²³ „Item, mandamus quod libri lectorum decedencium, exceptis illis quos habuerunt a specialibus conventibus, usque ad provinciale capitulum reserventur, et sicut de aliis per priorem provincialem, de consilio diffinitorum, ordinetur de eisdem; provideatur autem de libris huiusmodi fratribus aptis ad officium lectionis, qui sibi aliunde providere non possunt; libros autem quos habuerunt a conventibus, statim possint dicti conventus recuperare, ita tamen quod scribant provinciali quos libros recuperaverunt, et quo titulo ad eos pertinebant; si autem a dictis conventibus pecuniam habuerunt, pro eadem a priore provinciali cum consilio diffinitorum eis plenarie satisfiat quantum valor librorum decedencium se extendet.“ Rozhodnutie provinčnej kapituly provincie Provence z roku 1261 v Béziers, Tamže, s. 85.

¹²⁴ „Item, volumus quod prior provincialis habeat scriptum apud sa qui libri sunt communitatis, et quibus fratribus assignati.“ Tamže, s. 86.

¹²⁵ „Quelibet domus solvat quod sibi taxabitur de precio librorum fratrum decedentium; et illud quod taxabitur eis mittant apud Montempessulanum singuli citra pascha.“ Provinčná kapitula z roku 1254 v Toulouse, Tamže, s. 61.

¹²⁶ „Statuimus ne de cetero in nostris conventibus habeantur ymages nisi pictae nec fenestre vitree nisi albe cum cruce nec littere auree in libris nostris.“ DB, s. 192.

¹²⁷ „Quod libri sint de littera et nota bene legibili, et diligenter correcti et punctati.“ Opera II, s. 159.

¹²⁸ Avignonská provinčná kapitula provincie Provence z roku 1288 naliehala na priorov a iných bratov, aby pracovali na raste počtu kníh v spoločných knižniciach. „Monemus priores et fratres alios quod libros in armario communi multiplicare laborent.“ ACP, s. 319.

¹²⁹ Porov. HINNEBUSCH OP, William. *The History of the Dominican Order II*, s. 196. Takýto postoj korešpondujúci s mendikantským chápaním chudoby bol stanovený už generálnou kapitulou v Paríži z roku 1239, ktorá sa kriticky postavila k výmaľbe a zdobeniu vlastných budov, vitráží, liturgických odevov, predmetov a kníh. Porov. pozn. 126.

refázami. Provinčná kapitula Rímskej provincie, konaná v roku 1306 v Siene, nariadila, že nijaký prior, jeho vikár či konvent nemôže žiadnu knihu z refázi či armária predať ani odstúpiť, iba so zvláštnym povolením provinciála.¹³⁰ O niekoľko rokov neskôr už generálna kapitula z roku 1323 priorom, ich vikárom či konventom ako takým nariadila, aby boli knihy dané do armárií, alebo opatrené refázami.¹³¹ V duchu tohto nariadenia sa v roku 1326 zachoval aj prior kláštora v Berne, Peter z Bützbergu. Vydal ustanovenie, že všetky knihy v knižnici a spoločných priestoroch majú zostať trvale pripútané.¹³² Taktiež v Bologni v roku 1386, v tamojšej komunite sv. Dominika, malo byť všetkých 472 zväzkov knižničného inventára umiestnených v refáziach.¹³³

Knihovníci a knižné fondy

Popri vyššie menovaných povinnostiach knihovníka spomína Humbert z Romans aj ďalšie. Knihovník sa mal postarať o to, aby duplikáty a triplikáty, bratmi príliš nepoužívané, s výnimkou tých v lepšom stave, boli s dovoľením predstaveného predané.¹³⁴ Raz za rok, prípadne raz za dva roky, mal povinnosť vziať všetky knihy, preniesť ich na vhodné miesto (spolu so spolupracovníkmi na to určenými) na prelistovanie a prezretie, či nie sú nejako poškodené, alebo či nie sú poničené červíkmi, prípadne niečím iným.¹³⁵ Pokiaľ niekde uvidel knihy len tak nečinne ležať, bolo jeho povinnosťou priniesť ich späť do armária.¹³⁶

Kláštorná bibliotéka nebola pre dominikánov len miestom, kde sa knihy uchovávali a zapožičiavali, ale bola aj miestom, kde sa písalo a kde vznikali texty. Knihovník mal popri bežnom zabezpečení výpožičiek, evidencie a ochrany knižných fondov bez ťažkostí poslúžiť svojim spolubratom tým, že mal mať v knižnici k dispozícii atrament, brk, pemzy, kriedu, olovká, pravítko, nožičky na zarezávanie brk, tuk alebo sviečky a všetko ostatné potrebné na písanie, štúdium alebo nočné bdenie.¹³⁷ Tiež mal povinnosť poskytnúť pergamen tým, ktorým to

¹³⁰ „Item volumus et ordinamus quod nullus prior vel eius vicarius seu conventus possit aliquem librum de catena seu communi armario vendere vel alienare ... sine prioris provincialis licentia speciali.“ Provinčná kapitula v Siene z roku 1306, ACPR, s. 161.

¹³¹ „Volumus et ordinamus, quod libri in catenis vel armario communi usui deputati per priores vel eorum vicarios sive per conventum impignorari.“ Generálna kapitula v Barcelone z roku 1323, DB, s. 1307.

¹³² „... sed in libraria et locis communibus dicti nostri conventus remansuri in perpetuum catenentur.“ Knižné nariadenia priora Petra z Bützbergu z 5. apríla 1326. LÖHR OP, Gabriel. Die Teutonia im 15. Jahrhundert. In *Quellen und Forschungen zur Geschichte des Dominikanerordens in Deutschland*, Leipzig : Otto Harrassowitz, 1924, s. 160.

¹³³ HINNEBUSCH OP, William. *The History of the Dominican Order II*, s. 204.

¹³⁴ „Cum autem habentur aliqui duplices, vel triplices, de quibus fratres non multum indigent, retentis melioribus, alii cum licentia vendantur.“ Opera II, s. 264.

¹³⁵ „Item, semel in anno, vel bis, debet omnes recolligere, et ad locum idoneum reportare, cum sociis ad hoc sibi deputatis, ad vertendum, et ad videndum ne aliquis perierit, vel ne aliquis a vermibus vel alias destruat.“ Tamže, s. 264 – 265.

¹³⁶ „Cum etiam viderit aliquos libros de armario alicubi otiosos, debet illos ad armarium reportare.“ Tamže, s. 265.

¹³⁷ „Item, ipsius interest habere in libraria encaustum pennas, pumices, cretam, plumbos, regulas, cultellinos ad scindendum pennas, sebum vel candelas ad vigilandum de nocte, et omnia huiusmodi ad scribendum, vel studendum, vel vigilandum necessaria, et fratribus sine difficultate cum indigerint ministrare.“ Tamže, s. 266.

podľa uváženia potvrdil magister študentov, a to najmä na písanie vypočutých prednášok, dišpút, rozpráv alebo v iných prípadoch podľa zvláštneho dovolenia predstaveného.¹³⁸

Z predchádzajúcich riadkov vyplýva, že v bibliotékach dominikánov 13. a 14. storočia by sme okrem Biblie mohli nájsť Sentencie Petra Lombardského a ich komentáre,¹³⁹ Históriu scholasticu od Petra Comestora, dekretálie,¹⁴⁰ breviáre, rozličné dekréty, misály, glosáre, teologické traktáty, svedné manuály a príručky pre inkvizičné výsluchy. Humbert z Romans v inštrukcii o povinnostiach knihovníkov pripomína, že sa majú osobne postarať o to, aby bol na ktoromkoľvek tichom a vhodnom mieste veľký pulpit, prípadne viaceré. Na nich mali byť čítané akékoľvek dobre čitateľné knihy, po ktorých nech bratia často túžia kedykoľvek budú k dispozícii.¹⁴¹ Text je zaujímavý aj tým, že v ďalšej časti vymenúva tituly, aké majú komunity vlastniť: *Biblia glossata in toto, vel in parte, Biblia sine glossis* (Biblia celá okomentovaná, čiastočne okomentovaná a bez komentárov), *Summae de casibus, [Summa] Gaufredi, De vitiis et virtutibus, De questionibus, Concordantiae, Interpretationes, Decreta, Decretales, Distinctiones morales, Sermones variis de festis et dominicis per totum annum, Historiae, sententiae, Chronica[Ordinis],¹⁴² Passiones, et Legendae sanctorum, Historia ecclesiastica, et similia multa.*¹⁴³ Spolu je to 18 titulov, reprezentujúcich rozličné odbory.¹⁴⁴

Keďže súčasťou študijných programov dominikánov bola aj filozofia, môžeme predpokladať, že do ich knižníc patrila aj filozofická literatúra.¹⁴⁵ Generálna kapitula v Montpellier z roku 1271 zbožne napomenula študentov, aby menej obracali svoju pozornosť ku filozofickému štúdiu a aby sa svedomitejšie veno-

¹³⁸ „Pergamenum etiam secundum consilium magistri studentium dare debet illis quibus dixerit, maxime ad scribendum ea quae audiunt in lectionibus, vel disputationibus, vel sermonibus, vel in aliis etiam casibus, de prelati licentia speciali.“ Tamže, s. 266.

¹³⁹ Z pochopiteľných dôvodov boli najčastejšie zastúpené komentáre z dominikánskej proveniencie, ako tomu bolo napr. v Avignone, kde sa zachovali komentáre k Lombardského Sentenciám od Roberta Kilwardbyho a Petra z Tarentaise. AMARGIER, Paul. *Le livre chez les precheurs*, s. 74.

¹⁴⁰ Tzv. dekretálie – *Liber extra* bola prvá úplná a autoritatívna zbierka pápežských dekrétov, ktorú na žiadosť pápeža Gregora IX. (1227 – 1241) v roku 1234 zozbieral dominikán a kanonista Rajmund z Peñafortu († 1275) a zahrnul do nej aj staršie nariadenia Alexandra III. (1159 – 1181) a Inocenta III. (1198 – 1216). HUNČAGA OP, Gabriel. *Historické štúdie k dejinám dominikánov*, s. 87. Od 5. septembra 1234 boli z nariadenia pápeža Gregora IX. povinnou súčasťou výuky na Parížskej univerzite a mali sa používať pri právnych úkonoch. „Doctoribus et scholaribus universis Parisiis commorantibus, ut omnes in judiciis, ac in scholis utantur compilation, seu epitome Decretalium, concinnata a F. Raymundo de Pennafort Ordinis Praedicatorum.“ BOP I, n. 110, s. 69.

¹⁴¹ „Item, ad ipsum pertinet providere quod in aliquo loco silentii et apto, sit aliquis pulpitus magnus, vel plures, in quibus legentur aliqui libri bene legibiles, quibus frequentius fratres indigent cum habentur.“ Opera II, s. 265.

¹⁴² *Cronica Ordinis fratrum praedicatorum* je prameň zaznamenávajúci udalosti zo života rehole v rokoch 1223 až 1258. Napísal ju na podnet vtedajšieho magistra rehole Humberta z Romans v rokoch 1251 – 1259 dominikán Gerard Frachet. Vydaná bola po prvýkrát so súhlasom generálnej kapituly v Barcelone r. 1261.

¹⁴³ *De officio librari*, Opera II, s. 265.

¹⁴⁴ Na inom mieste Humbert ešte menuje aj artistické prednášky „de artibus de licentia magistri“, alebo prednášky z morálnej teológie, prípadne evanjelií a listov apoštolov „Vel solent fieri collationes de moralibus, vel de certa aliqua materia, ut de evangelio, vel de epistola.“ Opera II, s. 197 a 260.

¹⁴⁵ WALZ OP, Angelus. *Vom Buchwesen im Predigerorden bis zum Jahre 1280*, s. 123 – 124.

vali štúdiu teológie.¹⁴⁶ Podľa aktov vydaných v roku 1279 v Budíne pre potreby poľskej a uhorskej provincie bolo obsahom štúdia na nižších rehoľných školách *studium grammaticae*, *studium logicae* a *studium theologiae*,¹⁴⁷ čo v prípade štúdia logiky tiež predpokladá filozofickú literatúru. Štúdium gramatiky zase dáva tušiť nevyhnutnosť disponovať určitou dobovou jazykovednou literatúrou. Vzhľadom na potreby biblických štúdií potrebovali rehoľní biblisti poznať okrem latinčiny aj gréčtinu a hebrejčinu.¹⁴⁸ V prostredí Pyrenejského polostrova pribudla k týmto jazykom od roku 1259 aj arabčina, aby s ohľadom na tamojšie arabské obyvateľstvo mohlo štúdium arabčiny osožiť spásu duší.¹⁴⁹ O existencii arabských a hebrejských kníh v dominikánskom prostredí informujú fragmenty inventára konventu sv. Dominika v Bologni. V roku 1259 tamojšia komunita riešila svoje finančné problémy predajom arabskej Biblie za 25 dukátov a v roku 1354 dala z finančných dôvodov do zástavy Bibliu v hebrejčine.¹⁵⁰

Okrem študijných a odborne zameraných titulov pribudli od roku 1245 k povinnému obsahu kláštornej knižnice aj úradné dokumenty rehoľnej proveniencie a agenda z provinčných a generálnych kapitúl, čo zopakovala ešte generálna kapitula v Trevíre z roku 1266.¹⁵¹ Od roku 1376 mali tieto dokumenty byť bezpečne uložené v klauzúre tak, aby ich v budúcnosti na tom istom mieste bolo možné nájsť.¹⁵² Zhruba takýto obsah dominikánskej knižnice potvrdzuje aj fragment o prerozdelení a výmene kníh v barcelonskom dominikánskom kláštore v druhej polovici 13. storočia. Zachoval sa v opise z 18. storočia a podáva obraz o tom ako bolo s knihami v tamojšej komunite nakladané približne v rokoch 1255 – 1277. Dochovaný zápis nehovorí síce o inventári knižnice, ale o knihách, ktoré mali bratia k dispozícii pre súkromnú potrebu a približuje akým spôsobom zostávali v obehu. Napríklad ako po smrti bratov boli ich osobné knihy určené iným užívateľom v konvente, alebo zostali vo vlastníctve konventu, pokiaľ sa nenašiel vhodný kandidát na ich využitie.¹⁵³ V najväčšej miere sa v texte objavujú breviáre

¹⁴⁶ „Monemus studentes. quod studio philosophie minus intendant. et in studio theologie se exerceant diligenter.“ Generálna kapitula v Montpellier z roku 1271, DB, s. 159.

¹⁴⁷ KIELAR OP, Paweł. Studia nad kulturą szkolną i intelektualną dominikanów prowincii polskiej w średniowieczu. In *Studia nad historia Dominikanow w Polsce 1222 – 1972*, tom. I, s. 275.

¹⁴⁸ Porov. DAHAN, Gilbert. *L'exégèse chrétienne de la Bible en Occident médiéval XIIe – XVIe siècle*. Paris : Cerf, 1999, s. 109 – 110.

¹⁴⁹ „Iniungimus priori provinciali Hyspanie. quod ipse ordinet aliquod studium ad addiscendam linguam arabicam. in conventu Barchinonensi. vel alibi. et ibidem collocet fratres aliquos. de quibus speretur. quod ex huiusmodi studio possint proficere ad animarum salutem.“ Generálna kapitula vo Valenciennes z roku 1259, DB, s. 373 (Príloha č. 13).

¹⁵⁰ HINNEBUSCH OP, William. *The History of the Dominican Order II*, s. 207.

¹⁵¹ „Mandamus quod in quolibet conventu sit unus quaternus in quo scribantur singulis annis acta capituli generalis et provincialis. et quater in anno legantur.“ Generálna kapitula v Kolíne, DB, s. 237 a „In quolibet conventu habeatur unus liber. in quo acta capitulorum generalium et provincialium integre conscribantur.“ Tamže, s. 446.

¹⁵² „Adiicientes et presidentibus conventuum universis districtius imponentes, quatenus predicta acta capitulorum generalium et provincialium in bibliotheca communi firma sub clausura per fratrem aliquem ad hoc specialiter deputatum custodire faciant sollicitè, taliter quod futuris temporibus ibidem valeant reperiri.“ Generálna kapitula v Bourges z roku 1376, Tamže, s. 2037.

¹⁵³ „Fr. P. Andomari est assignata illa biblia fr. Arnaldi Segarra, que post ejus obitum pertinet ad conventum Barchinonensem.“; „Fr. Arnaldo Seggara est assignata illa Biblia, que fuit fr. P. Raimundi, post ejus obitum pertinet ad conventum Barchinonensem.“ Citované podľa DENIFLE OP, Heinrich. *Quellen zur*

a znenia Svätého Písma, ďalej *Summa de casibus* od Rajmunda z Peñafortu, viaceré dekretálie, rozličné histórie, kazateľské príručky a biblické komentáre. Nechýbajú Lombardského Sentencie, komentáre k Alexandrovi z Hales, k Odovi Rigaldimu, Albertovi Veľkému a Tomášovi Akvinskému. V texte nie je nijaký odkaz na Teologickú sumu Akvinského, čo potvrdzuje, že vznikol koncom sedemdesiatych rokov 13. storočia, a nie neskôr, keď sa toto dielo stalo povinným čítaním dominikánov. Obávajú sa aj knihy s gramatickým a filozofickým obsahom, ako *Priscianus minor*, komentáre k logickým spisom Aristotela, Albertova *Summa de anima* a aj *libri naturales*. Zaujímavosťou je slabé zastúpenie cirkevných otcov. Zachovaný zlomok kedysi uceleného knižného prehľadu je zároveň príspevkom k poznaniu, aké tituly boli v tom čase známe a používané nielen medzi dominikánmi, ale na druhej strane Pyrenejí vôbec.¹⁵⁴

Keďže nie všetci dominikáni mali záľubu len v knihách prirodzene blízkyh svojmu stavu,¹⁵⁵ museli generálne kapituly bratom občas pripomenúť, aké knihy sa pre rehoľníkov nehodia.¹⁵⁶ V roku 1243 jedna z nich, uskutočnená v Paríži, bratom neodporúčala študovať z filozofických kníh a ani písať čudné spisy.¹⁵⁷ V roku 1273 musel dokonca magister rehole (Ján Vercelli, † 1283) spolu s de-finitormi dôrazne a mocou poslušnosti žiadať, aby bratia neštudovali alchýmiu, nevyučovali ju, nijako sa jej nevenovali a aby z nej neprechovávali žiadne spisy.¹⁵⁸ Aj nástupca Jána Vercelliho, Munio de Zamora († 1300) zopakoval takéto nariadenie na generálnej kapitule v roku 1287.¹⁵⁹ S podobnými vyhláseniami, svedčiacimi o tom, že sa v tomto období v kláštoroch stále nachádzal aj takýto druh literatúry, sa môžeme stretnúť aj na úrovni provinčných kapitúl,¹⁶⁰ prípadne v komunikácii medzi komunitami.¹⁶¹

Gelehrten-geschichte des Predigerordens im 13. und 14. Jahrhundert, s. 243.

¹⁵⁴ Tamže, s. 202 – 203.

¹⁵⁵ Porov. napr. pozn. 146.

¹⁵⁶ Súčasťou knižného fondu bratov v Avignone mali byť aj tituly z medicíny, chirurgie a astrológie. AMARGIER, Paul. *Le livre chez les precheurs*, s. 71.

¹⁵⁷ „*Fratres non studeant in libris philosophicis. nisi secundum quod scriptum est in constitutionibus. nec eciam scripta curiosa faciant.*“ Generálna kapitula v Paríži z roku 1243, DB, s. 224.

¹⁵⁸ „*Magister ordinis. de voluntate et consilio diffinitorum precipit districte. in virtute obediencie. fratribus universis. quod in alchimia non studeant. nec doceant. nec aliquatenus operentur. nec aliqua scripta de sciencia illa teneant.*“ Generálna kapitula v Pešti z roku 1273, Tamže, s. 526.

¹⁵⁹ „*Magister ordinis de consilio diffinitorum precipit in virtute obediencie fratribus universis. quod in alchimia non studeant. nec doceant. nec aliquatenus operentur. nec aliqua scripta de illa sciencia teneant.*“ Generálna kapitula v Bordeaux z roku 1287, Tamže, s. 700.

¹⁶⁰ Provinčná kapitula Rímskej provincie, konaná v roku 1244 v Ríme, požadovala od lektorov, aby odovzdali svojmu priorovi vzácné knihy alebo traktáty zo sekulárnych vied, logiky a morálnej filozofie. „*Quicumque, preter lectores, habet aliquos tractatus sive libros pertinentes ad aliquas scientias seculares, preter tractatus logicales et ea que pertinent ad moralem philosophiam, resignet priori suo.*“ ACPR, s. 2; Provinčná kapitula vo Viterbe z roku 1258 zakázala bratom študovať astronómiu a čítať sekulárne vedy. „*Item inhibemus ne fratres in astronomia studeant, nec eam aut artes seculares legant.*“ Tamže, s. 22.

¹⁶¹ V roku 1289 písal provinciál Teutónskej provincie Hermann z Havelbergu o účasti istého konventu na alchymistických operáciách. Stažuje sa: „*Keď som prišiel do konventu „N“, zistil som, že sa o prečine účasti bratov na alchymistických experimentoch nielen šušká do uší, ale sa to dokonca rozhlasuje zo striech, in duchu hesla, nič nie je skryté, čo sa už vyjaví.*“ „*Veniens in .. inveni, quod illa, que commiserunt fratres .. operationibus alchymicis assistendo, iam non tantum dicuntur in auribus, set prope est, ut predicentur in tectis, ea videlicet lege, qua nihil est opertum, quod non reveletur. Propter(ea) multo fratres*

Oveľa väčšiu pozornosť však bratia venovali knihám korešpondujúcim s ich poslaním,¹⁶² keďže rehoľa ako inštitúcia dávala prednosť teológii pred profánnym poznaním.¹⁶³ Toto sa samozrejme podstatným spôsobom odzrkadlilo aj na konventných knižných fondoch, takže väčšinu kníh dobových knižníc by sme mohli zaradiť medzi odbornú teologickú i filozofickú literatúru, pastoračne zamerané tituly (vieroučné a mravoučné), biblické spisy, hagiografie, legendy (martyrológiá, pasionály, vitae), kazateľské diela (homílie, postily, contiones a sermones – určené pre exkluzívne, vzdelané publikum), alebo medzi diela so širšou teologickou tematikou.¹⁶⁴ Svoje miesto tu mali určite aj cirkevné autority spolu s osvedčenými autormi už od čias kresťanského staroveku. Humbert z Romans ich v *Opera de vita regulari* rád i hojne cituje a nabáda spolubratov, aby často a svedomito študovali v knihách expertov na Regulu sv. Augstína.¹⁶⁵

Svojskú skupinu v rámci dominikánskeho knižného fondu tvorili encyklopedické diela. Tento typ literatúry zažil svoj prvý veľký úspech v 12. a 13. storočí a urýchlil rozšírenie poznania v oblasti profánnych poznatkov. Záujem o takéto druh knižnej kultúry zodpovedal záujmom novej čitateľskej vrstvy, pretože ponúkal v prehľadnej forme celkové zhrnutie súdobých prírodovedných i spoločenských poznatkov. Z dominikánov sa k najčítanejším „encyklopedistom“ tých čias zaradil aj Tomáš z Cantimpré s prírodovedeckou encyklopédiou *Liber de natura rerum*, napísanou medzi rokmi 1230 až 1240, a mierne anekdoticky ladenou duchovno-náboženskou encyklopédiou *Bonum universale de apibus*, napísanou medzi rokmi 1257 až 1263. Veľmi obľúbený autor encyklopedickej spisby bol iný francúzsky dominikán Vincent z Beauvais († 1264) vďaka dielu *Speculum maius* napísanému niekedy v období od roku 1244 až do jeho smrti v roku 1264.¹⁶⁶ Vynechať nemožno ani dielo *Legenda Aurea* niekdajšieho priora konventu v Bologni Jakuba z Voragine († 1298) či *Compendium theologiae veritatis* od štrasburského dominikána Huga Ripelina († 1268).¹⁶⁷

Dominikáni, a žobravé rehole vôbec, sa svojou knižnou tvorbou orientovali na praktickú teologickú literatúru využiteľnú aj v ich pastoračnej službe.¹⁶⁸ Keďže

positi sunt in timore.“ FINKE, Heinrich. *Ungedruckte Dominikanerbriefe des 13. Jahrhunderts*, n. 135, s. 150.

¹⁶² „Cum ordo noster spetialiter ob predicationem et animarum salutem. ab initio noscatur institutus fuisse.“ LCO 1256, DB, s. 31.

¹⁶³ „Monemus. quod lectores et magistri et fratres alli questionibus theologicis et moralibus potius quam philosophicis et curiosis intendant.“ Generálna kapitula v Oxforde z roku 1280, Tamže, s. 622.

¹⁶⁴ Porov. HLAVÁČEK, Ivan. *Knihy a knihovny v českém středověku*, s. 95 a BRTÁŇOVÁ, Eva. *Středověká scholastická kázeň*, s. 21 a 178. Takéto rozvrstvenie približne zodpovedá skladbe dobových knižníc, v ktorých teológia tvorila asi 44 - 60% všetkých titulov, iná literatúra 23 - 26%, právo 7 - 10% a exaktné vedy 6 - 14 %. Medzi autormi z radov rehoľníkov dominovali františkáni pred dominikánmi, benediktínmi, cistercitmi atď. Porov. MOULIN, Léo. *Średniowieczni szklarze i ich mistrzowie*, s. 211.

¹⁶⁵ „Studendum est frequenter et diligenter in libris a professoribus regulae Augustini.“ Opera I, s. 433.

¹⁶⁶ Porov. LE GOFF, Jacques. *Die Geburt Europas im Mittelalter*, s. 175 - 177.

¹⁶⁷ FRANK OP, Isnard. *Kirchengeschichte des Mittelalters*, s. 136.

¹⁶⁸ Pisateľské a vydavateľské aktivity dominikánov podliehali cenzúre rehole a bez schválenia komisiou bratov určených magistrom rehole alebo provinciálom, nesmelo byť vydané nijaké dielo. „Committimus magistro ordinis. totam ordinationem ecclesiastici officii. diurni quam nocturni. et eorum que ad hoc pertinent. et correctionem librorum ecclesiasticorum. et quod corrigat litteram regule. Item hanc. In eodem capitulo. in fine addatur sic. nulla scripta facta. vel compilata a fratribus nostris.

tento druh spisby v druhej polovici 13. storočia pochádza vo veľkej miere z prostredia týchto reholí, nazýva sa „mendikantskou literatúrou“ (Bettelordensliteratur).¹⁶⁹ Pri akejkol'vek snahe dôkladne zrekonštruovať inventár 13. – 14. storočia narážame, ako už bolo vyššie naznačené, na nedostatok zachovaných prameňov. Okrem toho, akýkoľvek detailný menovitý zoznam autorov a ich diel, ktoré boli a mohli byť súčasťou knižných fondov dominikánskych knižníc, prakticky nie je možný. Aj z niekdajších vychýrených dominikánskych biblioték stredoveku sa zachovali len torzá. Napríklad množstvo manuskriptov zaznamenaných vo viedenskom katalógu od Martina Purlwassera z roku 1513 je stratených¹⁷⁰ a podľa katalógu konventu v Pise z roku 1270 od brata Pronya (Prohinus)¹⁷¹ je dnes možné zo 47 zväzkov identifikovať sotva šesť. Podobný osud postihol aj inventáre v Oxforde, Cambridgei, Paríži, Kolíne, Štrasburgu, Neapole, Barcelone a inde. Dodnes je z nich zachovaná sotva hŕstka pôvodných fondov.¹⁷²

Podľa P. Amargiera mohol byť chod dominikánskych knižníc inšpirovaný modelom ponúknutým v polovici 13. storočia Richardom de Fournivalom († 1260), resp. jeho dielom *Biblionomia*, napísaným niekedy okolo roku 1240.¹⁷³ Fournival navrhoval rozdelenie knižného fondu v knižnici najskôr do troch základných skupín podľa zamerania na filozofiu, teológiu a na ostatné vedy (*sciences lucratives*). Každý z týchto troch sektorov mal potom zahŕňať ďalšie oddelenia a v každom z nich sa mali nachádzať stolíky. Na nich mali byť vodorovne poukladané jednotlivé zväzky, jeden, dva alebo tri, podľa hrúbky. Pre čo najrýchlejšiu orientáciu čitateľa sa knihy mali označiť farbami podľa nasledovného kľúča: zlatá pre teológiu, strieborná pre *sciences lucratives*, modrá, fialová, červená alebo zelená pre filozofiu. Ako ďalšia rozlišovacia pomôcka mali slúžiť označenia diel písmenami od A po Z v rozličných variáciách ich tvaru a veľkosti.¹⁷⁴ Na základe rukopisu pochádzajúceho z dominikánskeho kláštora v univerzitnom meste Cambridge (niekedy z 13. – 14. storočia) mali byť tamojšie knihy uskladnené v drevenom

aliquatenus publicentur. nisi primo per fratres peritos. quibus magister. vel prior provincialis commiserit; diligenter fuerint examinata.“ Generálna kapitula v Budíne z roku 1254, DB, s. 311 – 312 a tiež generálna kapitula v Paríži z roku 1256: „*In capitulo de studentibus. in fine addatur sic. nulla scripta facta vel compilata a nostris fratribus. aliquatenus publicentur. nisi prius per fratres peritos quibus magister. vel prior provincialis commiserit; diligenter fuerint examinata. Et hec habet · iii · capitula.*“ Tamže, s. 330. Keďže takéto nariadenie schválili tri po sebe nasledujúce generálne kapituly, malo váhu konštitúcie.

¹⁶⁹ FRANK OP, Isnard. *Kirchengeschichte des Mittelalters*, s. 136.

¹⁷⁰ HINNEBUSCH OP, William. *The History of the Dominican Order II*, s. 219.

¹⁷¹ Brat Prohinus sa spomína ako definitor a generálny kazateľ na provinčnej kapitule Rímskej provincie v Neapole z roku 1260. „*Frater Proynus (...) fuit diffinitor Capitulo prouincialis et cum Sancto Thoma factus praedicator generalis Neapolim in Capitulo M^oCCLX^o et solum quatuor facti fuerunt.*“ <http://www.corpusthomisticum.org/a60n.html> a taktiež ako socius provinciála na generálnej kapitule z provinčnej kapituly vo Viterbe z roku 1268. „*Socius provincialis ad capitulum generale fr. Prohinus.*“ ACPR, s. 34.

¹⁷² HINNEBUSCH OP, William. *The History of the Dominican Order II*, s. 219.

¹⁷³ AMARGIER, Paul. *Le livre chez les precheurs*, s. 55 – 78. K. Zawadzka ani M. Bukała (porov. nižšie) Fournivalov prípadný vplyv na budovanie dominikánskych stredovekých knižníc nespomínajú a necitujú ani Amargierovu štúdiu. Zawadzkou analyzovaná knižnica vo Vroclavi naznačuje, že tamojšie označovanie a delenie kníh môže byť ovplyvnené Fournivalovou metodológiou.

¹⁷⁴ AMARGIER, Paul. *Le livre chez les precheurs*, s. 65.

uzamykateľnom depozitári veľmi pravdepodobne roztriedené podľa rozličných študijných predmetov a odborov študovaných tamojšími bratmi študentami.¹⁷⁵

V stredoeurópskom prostredí máme k dispozícii donedávna neznámy súpis 27 kníh z konventu dominikánov v českom Nymburku, ktorý je však porušený a obsahuje len teologickú literatúru. Vzhľadom na to, že neobsahuje liturgické knihy, je možné predpokladať, že súbor musel byť väčší, a to už v počiatkoch existencie kláštora.¹⁷⁶ Vo Vroclavi bola v sedemdesiatych rokoch minulého storočia preskúmaná knižnica tamojších dominikánov, predstavujúca najlepšie zachovanú stredovekú knižnicu v Poľsku.¹⁷⁷ Jej katalóg vznikol niekedy medzi rokmi 1451 – 1476¹⁷⁸ a v tom čase mohlo byť v knižnici asi 300 zväzkov.¹⁷⁹ Podľa zachovaných fragmentov katalógu je možné spočítať asi 237 položiek.¹⁸⁰ Z nich

¹⁷⁵ Porov. HINNEBUSCH OP, William. *The Early English Friars Preachers*, s. 181

¹⁷⁶ HLAVÁČEK, Ivan. *Knihy a knihovny v českém středověku*, s. 103. Jednotlivé záznamy o rukopisoch pochádzajúcich v českom prostredí z dominikánskych knižníc je možné nájsť aj v: *Průvodce po rukopisných fondech v České republice*, diel IV, Rukopisné fondy centrálných a církevních knihoven v České republice, TOŠNEROVÁ, Marie (ed.). Praha, 2004, 720 s.

¹⁷⁷ BUKAŁA, Marcin. *Zagadnienia ekonomiczne w nauczaniu wrocławskiej szkoły dominikańskiej w późnym średniowieczu*. Wrocław : Wydawnictwo ATUT, 2004, s. 145.

¹⁷⁸ ZAWADZKA, Krystyna. Biblioteka we Wrocławiu (1226 – 1810). In *Studia nad historią Dominikanów w Polsce 1222 – 1972*, tom. II, KŁOCZOWSKI, Jerzy. (ed.). Warszawa : W drodze, 1975, s. 299.

¹⁷⁹ Pre ilustráciu je možné uviesť niekoľko údajov o počte zväzkov v iných knižniciach. Konvent v Lucce, ktorý svojou veľkosťou a významom nepatrí medzi výnimočné, vlastnil v roku 1263 35 kníh, v roku 1278 už 96 (bez liturgických kníh) a v polovici 15. storočia už 296. Dijon v Burgundsku vlastnil roku 1307 110 zväzkov kníh. V konventoch, pri ktorých existovali generálne štúdiá, bol počet kníh ešte väčší. V roku 1386 disponovali boloňské generálne štúdiá 476 knihami a florentské mali na konci 15. storočia už viac ako 900 kníh. Komunita v Ríme pri Santa Maria Sopra Minerva vlastnila na konci 15. storočia 426 zväzkov, Perugia v roku 1458 662 kníh a Viedenský konvent sa v roku 1531 priblížil tisícke zväzkov. V roku 1309 postihol knižnicu bratov v Perugii požiar, pri hasení ktorého pomáhali rehoľníkom aj miestni obyvatelia. Kronikár si však neodpustil poznámku, že okrem hasenia požiaru využili poniektorí spôsobený chaos na krádež veľkého množstva kníh. Porov. HINNEBUSCH OP, William. *The History of the Dominican Order II*, s.198 – 199 a Tenže. *The Early English Friars Preachers*, s. 183. Iné významné knižnice v tom čase mali k dispozícii niekoľko stoviek až približne 2000 zväzkov kníh. Kapitula Notre-Dame v Paríži vlastnila v roku 1297 celkom 105 zväzkov. Pápežská knižnica v roku 1311 obsahovala asi 645 zväzkov, knižnica avignonského paláca disponovala v roku 1364 2059 zväzkami, kolégium Roberta Sorbona sa podľa zachovaného inventára z roku 1290 mohlo pýšiť fondom 1077 kníh a o necelé polstoročie neskôr, v roku 1338, mala jeho knižnica 1772 titulov. Znamená to, že za takmer päťdesiat rokov sa počet kníh zvýšil o 650, čo predstavuje v priemere ročný prírastok asi 13 titulov. Táto cifra sama o sebe vypovedá o pretrvávajúcej vzácnosti a vysokej cene kníh. Knižnica v Saint-Denis uchovávala v 15. storočí vo svojich fondoch okolo 1500 zväzkov. Porov. MOULIN, Léo. *Średniowieczni szkolarze i ich mistrzowie*, s. 211; AMARGIER, Paul. *Le livre chez les precheurs*, s. 67 a PAUL, Jacques. *Histoire intellectuelle de l'Occident médiéval*, s. 237.

¹⁸⁰ Z tohto počtu manuskriptov pripadá na tému životopisov svätých 83, na dielo sv. Tomáša Akvinského 41, na kazateľské zbierky 39, na komentáre k Sentenciám 12, atď. Porov. KOROLEC, Jerzy. Studium generalne dominikanów klasztoru Świętej Trójcy w Krakowie. In *Dominikanie w środkowej Europie w XIII.-XV. wieku: Studia nad historią dominikanów w Polsce*, tom. III, s. 184 – 185 a BUKAŁA, Marcin. *Zagadnienia ekonomiczne w nauczaniu wrocławskiej szkoły dominikańskiej w późnym średniowieczu*, s. 145. V minulom storočí bol Thomasom Kaeppelem OP (La bibliothèque de Saint – Eustorge à Milan à la fin du XVe siècle. In *AFP*, 25, Roma, 1955, s. 5 – 74) preskúmaný podobný katalóg knižnice konventu San Eustorgio v Miláne z roku 1494. Z počtu 693 identifikovaných titulov pripadá asi 50 na komentáre Aristotela a Sentencií, rovnaký počet na teologické summy, *quaestiones disputatae* a *quodlibetales*, 100 je možné zaradiť medzi kazateľské zbierky, 130 medzi biblické komentáre a najväčší počet pripadá na diela sv. Tomáša Akvinského. Porov. HINNEBUSCH OP,

sa zachovalo 143 titulov.¹⁸¹ Z hľadiska obsahu jednotlivých titulov a štruktúry katalógu sa Krystyna Zawadzka pokúsila knižnú kolekciu rozdeliť nasledovne: teológia (*doctrina sacra*) – špekulatívna a praktická, asketika a mystika, sv. Písmo s komentármi, spisy cirkevných otcov, právo – kanonické i svetské, kazateľstvo, dejiny – cirkevné i profánne, filozofia, školské príručky a matematicko – prírodovedné disciplíny.¹⁸²

Umiestnenie knižnice a jej stavebné dispozície (Vroclav a Gloucester)

Knižnica bola v konvente vroclavských dominikánov už od polovice 13. storočia¹⁸³ a jej lokalizácia v rámci kláštora mohla byť v niektorej z ciel, nad refektárom, skriptóriom, alebo pri dormitóriu, berúc do úvahy, že v tom čase mohla byť miestnosť knižnice dlhým a obojstranne osvetleným priestorom.¹⁸⁴ Z ojedinelých zachovaných pramenných informácií o dispozícii knižníc v rámci kláštorných budov dominikánov vrcholného stredoveku nie je možné konštatovať existenciu jednotnej všeobecne platnej stavebnej normy týkajúcej sa ich ideálneho umiestnenia. V nami sledovanom období rehoľa ešte nemala podrobný a dlhodobe zaužívaný plán ideálneho dominikánskeho kláštora, ako tomu bolo v tom čase v prípade niektorých reholí žijúcich podľa RSB. Z diela Humberta z Romans sa akurát dozvedáme, že bola vznesená požiadavka na zriadenie osobitného miesta v kláštore na uskladnenie kníh (pozn. 95 a 101). Jedna z možností lokácie knižnice v rámci komplexu budov a miestností sa u Humberta spájala s dormitóriom. V inštrukcii určenej kustódovi dormitória sa spomínajú aj povinnosti spojené s ochranou kníh. Správca dormitória sa musel starať o to, aby boli okná a dvere podľa potreby kvôli ventilácii vzduchu otvorené alebo zatvorené (predovšetkým v prípade vetra, dažďa, horúčavy a zimy, či iných rušivých momentoch). Obzvláštnu starostlivosť v rámci tejto činnosti mal venovať ochrane kníh.¹⁸⁵ Rovnako v prípade návštev v dormitóriu bol zodpovedný za to, aby nedošlo k poškodeniu kníh alebo iných vecí.¹⁸⁶ Humbert načrtáva aj stavebnú podobu dormitória, ktorá v sebe zahŕňa priestor pre knihy a manipuláciu s nimi. Malo mať viacero vstupov a miesto na sedenie, štúdium a písanie.¹⁸⁷ Jeho priestor mal byť vybavený pulpitom, alebo miestom, kde by boli k dispozícii pripravené knihy na modlitbu božského oficína a svetlo, aby sa tu mohli modliť tí bratia, ktorí boli z rôznych príčin dišpenzom

William. *The History of the Dominican Order II*, s. 202.

¹⁸¹ ZAWADZKA, Krystyna. *Biblioteka we Wrocławiu (1226 – 1810)*, s. 308.

¹⁸² Porov. Tamže, s. 310 – 325. Podrobnejšie o počtoch manuskriptov z jednotlivých disciplín porov. BUKAŁA, Maciej. *Zagadnienia ekonomiczne w nauczaniu wrocławskiej szkoły dominikańskiej w późnym średniowieczu*, s. 145 – 151.

¹⁸³ ZAWADZKA, Krystyna. *Biblioteka we Wrocławiu (1226 – 1810)*, s. 297.

¹⁸⁴ Tamže, s. 298.

¹⁸⁵ „Cum fuerint aperiende vel claudendae causa aëris, vel pluviae, vel caloris, vel frigoris, vel venti, vel alijus inquietudinis, et hujusmodi. Cum autem pluvia superinundat, debet cito succurrere in locis in quibus maxime nocere potest, et praecipue circa libros.“ *Opera II*, s. 272.

¹⁸⁶ „Ipse etiam debet esse sollicitus ne per illos qui sic intrant, vel etiam occasione aliquorum operum, libros aliquos vel res alias deperire contingat.“ Tamže, s. 273.

¹⁸⁷ „Item, si fuerint plura ostia in dormitorio, debet habere locum ad sedendum, vel studendum, vel scribendum.“ Tamže, s. 273.

ospravedlnení z účasti na spoločnej modlitbe v chóre.¹⁸⁸

Takejto predstave zodpovedalo multifunkčné dormitórium dominikánov v kláštore v anglickom Gloucesteri.¹⁸⁹ Komplex budov bol dokončený v priebehu druhej polovice 13. storočia a jeho priestorové riešenie v sebe nesie prvky kombinácie dormitória so študijnými kójami. Podľa W. H. Knowlesa ide pri takejto kombinácii o priamy dôsledok realizácie legislatívnych princípov intelektuálneho života rehole odzrkadlený v stavebnej činnosti.¹⁹⁰ Existencia študijných (na lektúry vhodných) výklenkov, určených pre prácu s knihami, potvrdzuje polyfunkčné využitie celého priestoru nielen na nočný odpočinok bratov. Rozmery halovej miestnosti (80 x 20 stôp – 24,38 x 6,7m, čo je asi 163,5 m²) a zaistené stopy po drevených priečkach dávajú tušiť, že priestor, v ktorom takto vznikol istý druh ciel, mal zámer vytvoriť kóje pre súkromnú prácu s knihami.¹⁹¹ Okené výklenky široké cca 140 cm (4 stopy a 7 palcov) slúžili ako miesto, kde boli uložené pulpity,¹⁹² zatiaľ čo k nim prirobené drevené prístavby mohli tvoriť lôžkovú časť dormitória.¹⁹³ V západnej časti miestnosti W. H. Knowles predpokladá priestor na uskladnenie kníh o rozlohe cca 22 m² (11 x 22 stôp, 3,35 x 6,7 m²).¹⁹⁴ Podľa autora výskumu ide o prechodnú alebo dočasnú fázu medzi samostatným dormitóriom a knižnicou.¹⁹⁵

My sa domnievame, že knihy a s nimi spojené materiálne vybavenie, nachádzajúce sa v dormitóriách predovšetkým menších a menej významných dominikánskych kláštorov, mali skôr duchovné a formačné zameranie ako študijné akademické v zmysle intelektuálnej formácie, aká prebiehala vo veľkých a významných kláštoroch a slúžila pre potreby vzdelávania na úrovni kláštorňných – konventných škôl. Z toho, čo považuje Humbert z Romans za povinnosti správcu dormitória, totiž vyplýva, že tamojšie knihy mali slúžiť predovšetkým tomuto zámeru. Okrem toho sa dormitórium pravdepodobne používalo vo väčšine kláštorov na ubytovanie novicov, laických bratov a klerikov nehodiacich sa pre náročnejšiu formu štúdia.¹⁹⁶ Pre ich potreby elementárneho vzdelávania a duchovnej formácie

¹⁸⁸ „Item, debet providere quod in pulpito, seu in loco in quo fratres remanentes a choro in matutinis vel aliis horis, solent dicere officium in dormitorio, seu in cellis, semper inveniantur libri parati ad dicendum officium, et lumen de nocte, et absconsa et alia hujusmodi necessaria ad officium dicendum. Debet etiam interdum illos qui extraordinarie veniunt illuc ad officium dicendum juvare, cum indigent adjutorio; praecipue si fuerint infirmi, vel justo impedimento detenti, ut non venirent cum aliis hora sua.“ Tamže, s. 274.

¹⁸⁹ Jeho multifunkčnosť nepodčiarkuje len využitie na deponovanie aspoň časti kníh, ale aj využitie pre potreby individuálneho štúdia tak, ako sme to načrtli v 3. kapitole.

¹⁹⁰ Porov. KNOWLES, W. H. The Black Friars of Gloucester. In *Bristol and Gloucestershire Archaeological Society*, vol. 54, 1932, s. 173 a 200.

¹⁹¹ Tamže, s. 194 – 195.

¹⁹² Podľa náčrtov W. H. Knowlesa ich mohlo byť 7 – 10. Porov. Tamže, s. 189. Pokiaľ by sme predpokladali, že priestor pre pulpity zaberá približne štvorcovú plochu o hrane výklenku dlhý cca 140 cm, zaberá by zhruba 3m², čo by zodpovedalo zisteniam K. Zawadskej v knižnici dominikánov vo Vroclave.

¹⁹³ Tamže, s. 190 a 195.

¹⁹⁴ Tamže, s. 194.

¹⁹⁵ Tamže, s. 200.

¹⁹⁶ Dormitórium malo novicom slúžiť ako ich cela. „Quantum ad dormitorium notandum quod dormitorium debet esse novitio pro cella.“ Okrem toho mali novici výslovne zakázané chodiť do ciel, študovať v celách, či navštevovať celý bratov profesov. Výnimku z tohto zákazu mohol udeliť magister novicov. „Quantum ad cellas notandum quod novitius non debet ire ad cellas, nec studere in cellis, nec cellas

by niečo ako malá základná knižnica, obsahujúca príručné tituly a aj zväzky božského officia, mala svoje opodstatnenie. Iným dôvodom existencie takejto knižnice by mohla byť skutočnosť, že menšie a menej dôležité kláštory bez vlastných rehoľných škôl vyššieho stupňa, obzvlášť v 13. storočí, nevlastnili také množstvo knižných titulov, že by si ich bezpečné deponovanie a manipulácia s nimi vyžadovali existenciu úplne samostatnej vhodnej miestnosti. V prípade Gloucesteru odhaduje W. H. Knowles počet tamojších bratov pre druhú polovicu 13. storočia na asi 30,¹⁹⁷ čo by v tomto období zodpovedalo štandardu stredne veľkej komunity. V takomto prípade by 22m² z halovej miestnosti (spolu s pulpiti 21 – 30m² k tomu) umožňovalo predpokladať, že šlo o kláštornú knižnicu zodpovedajúcu veľkosti, významu a podmienkam, v akých tamojší dominikáni pôsobili. Čiste hypoteticky by sa kláštor v Gloucesteri dal svojím postavením i veľkosťou v druhej polovici 13. storočia porovnať s kláštorom vo Vroclave (počet bratov tu pre posledné dve dekády 13. storočia odhaduje J. B. Freed na asi 40),¹⁹⁸ ktorého knižnica s vybavením zaberala približne rovnakú plochu a mohla sa rozprestierať v bezprostrednej blízkosti dormitória.

Humbertove *Instructiones de Officiis Ordinis* boli písané niekedy v rokoch 1256 – 60 a ako literárny prameň sú v blízkej zhode s archeologickými zisteniami v prípade preskúmaných kláštorov vo Vroclave a Gloucesteri. Obidva komplexy boli vybudované v polovici (prípadne až druhej polovici) 13. storočia a zodpovedajú obsahu Humbertovej inštrukcie týkajúcej sa povinností knihovníka a zároveň aj vymedzenia priestoru pre knižnicu v rámci dormitória (v prípade Vroclavu nejednoznačne). Pravdepodobne až neskôr, s prechodom na častejšie používanie samostatných ciel na bývanie, i s rastúcim počtom kníh vo vlastníctve dominikánov a prestavbou starších kláštorov, sa v ich komplexoch vo väčšej miere ujíma samostatné *librarium* určené výlučne na manipuláciu s knihami a ich deponovanie. Zopár správ z dominikánskeho prostredia z prvých rokov 14. storočia by tomu nasvedčovalo. Bernard Gui v *De fundatione et prioribus conventum provinciarum Tolosanae et Provinciae Ordinis praedicatorum* uvádza, že v roku 1307 podstúpil konvent v Toulouse dve prestavby. Jednu pred sviatkom Jána Krstiteľa a druhú pred Vianocami. Práve správa o druhej prestavbe konštatuje, že bola vybudovaná veľká miestnosť pre študentov v hornej časti budovy a pod ňou bola postavená a umiestnená knižnica. V tom istom období, ale v konvente v Albe, informuje ďalej Bernard Gui, bola medzi kapitulnou sieňou a dormitóriom vybudovaná veľká miestnosť, pod ktorou sa ukrývala knižnica. Stavebné náklady na také úpravy záviseli od možností a potrieb kláštora a od rozsahu prác. Bernard Gui nám v tejto súvislosti zanechal údaj z roku 1306, kedy on sám ako v poradí desiaty prior v kláštore v Limoges nechal vybudovať novú knižnicu v náklade presahujúcom sumu 100 libier.¹⁹⁹

professorum fratrum intrare sine licentia speciali magistri novitiorum.“ Opera II, s.534 a 536. Porov. HINNEBUSCH OP, Willam. *The Early English Friars Preachers*, s. 169.

¹⁹⁷ KNOWLES, W. H. *The Black Friars of Gloucester*. In *Bristol and Gloucestershire Archaeological Society*, s. 200. Hinnebusch počet bratov v Gloucesteri určil na 33. HINNEBUSCH OP, William. *The Early English Friars Preachers*, s. 274.

¹⁹⁸ FREED, B. John. *The Friars and German Society in the Thirteenth Century*, s. 119, pozn. 36.

¹⁹⁹ „*Huius tempore facta fuit pars claustrum de marmore ex parte capituli, ante festum S. Iohannis Baptiste, et*

V prípade vrocavských dominikánov sa tamojšia knižnica taktiež nachádzala v miestnosti slúžiacej viacerým účelom. Bola miestom uskladnenia kníh a zároveň študovňou. Bolo tam umiestnených 11 pulpítov. Predpokladá sa, že jeden pulpit zabral približne 3m², čo by znamenalo, že len samotné pulpity sa rozprestierali asi na ploche 33m², k čomu je nevyhnutné pripočítať niekoľko štvorcových metrov pre regály, armáriá, prípadný pulpit bibliotekára a miesto pre voľný pohyb po knižnici. Vlastná plocha knižnice tak mohla predstavovať okolo 50m².²⁰⁰ Knihy boli označené podľa toho, ku ktorému pulpitu prináležali, najskôr rímskou číslicou zodpovedajúcou číslu pulpitu a zároveň písmenom latinskej abecedy: I – A, II – B, III bez číslice, IV – C, V – D, VI – E, VII pravdepodobne F, VIII – G, IX pravdepodobne H, X bez číslice a bližšie nedefinovaný pulpit XI. Na pulpitoch sa nachádzali knihy najviac využívané pre štúdium a na vonkajších doskách kódexov sa našli stopy po tom, ako boli predpisovo zabezpečené reťazami. Tie, ktoré boli menej často čítané a požičiavané, boli umiestnené v armáriách alebo v policiach.²⁰¹

Hoci je knižnica vrocavských dominikánov preskúmaná podľa toho, ako ju predstavuje katalóg a zachovaný inventár z druhej polovice 15. storočia, jej usporiadanie umožňuje predpokladať, že takýmto, alebo veľmi podobným spôsobom fungovala už predtým, a to aj vzhľadom na to, že v jej prevádzke boli dodržiavané už staršie vyššie citované interné rehoľné nariadenia a prax bežná v dominikánskych knižniciach 13. a 14. storočia.²⁰²

Z uvedeného vyplýva, že knihy významným spôsobom zasiahli do štruktúr dominikánov a v sledovanom období charakteristickým spôsobom spolupracovali dejiny tejto inštitúcie. Premyslená starostlivosť o knižné bohatstvo a jeho podpora bola jedným zo špecifických dominikánskych podielov na vzostupe vedy ako

magna domus scholarum in solario et desubtus facta et disposita libraria, ante Nativitatem Christi anno eiusdem Christi MCCCVII.“; „*Tempore prioratus sui fuit facta illa magna domus que est inter capitulum et dormitorium, cum libraria testudinata que est de subtus.*“ a „*Hoc eodem a. D. MCCCVI facta fuit libraria pretio C libr. et amplius.*“ GUIDONIUS, Bernardus OP. *De fundatione et prioribus conventum provinciarum Tolosanae et Provinciae Ordinis praedicatorum.* In MOPH XXIV, AMARGIER, Paul (ed.). Roma : Istituto storico domenicano, 1961, s. 55, 67 a 200.

²⁰⁰ ZAWADZKA, Krystyna. *Biblioteka we Wrocławiu (1226 – 1810)*, s. 298 – 299.

²⁰¹ Tamže, s. 304 – 305.

²⁰² Napríklad rozdelenie kníh na tie, ktoré sa používajú pomerne často a sú preto k dispozícii na pulpitoch a menej často využívané umiestnené *in commune armarium*. Vzájomné oddelenie kníh určených na štúdium a pre študentov (označované ako *hic sunt scholares libri, libri scholastici*) a kníh určených pre bohoslužobné a liturgické účely (označované ako *hic sunt libri ecclesiae*). Taktiež usporiadanie kníh a pripevnenie signatúr v kombinácii písmen latinskej abecedy a rímskych číslic (známe sú aj usporiadania podľa formátu knižných zväzkov, podľa poradia arabských číslic, podľa písmen latinskej abecedy v kombinácii s arabskými číslicami). Osobitnú kapitolu tvoria katalógy, v ktorých sú knihy usporiadané len v abecednom poradí. V takom prípade je potrebné vziať do úvahy skutočnosť, že počas stredoveku sa abecedné poradie menilo a nie vždy zodpovedalo moderne chápanej abecede. Dokonca aj v dobových slovníkoch A síce predchádza B, ale pod A už vlastné abecedné poradie nemuselo byť dodržané – *abstrusa, affation, asbestes, absens* atď., prípadne len niekoľko prvých písmen zodpovedalo abecednému poradiu. Stredoveké abecedné poradie tak môže bádateľov uviesť do rozpakov. Jeden z najrozšírenejších stredovekých latinsko – gréckych slovníkov, pripisovaný Pseudo-Philoxenovi zo 6. storočia, stanovuje abecedné poradie prvých písmen abecedy nasledovne: A, B, G, E, F, I. Porov. GOTTLIEB, Theodor. *Ueber Mittelalterliche Bibliotheken.* Anordnung der Bibliotheken im Mittelalter, Leipzig : Otto Harrassowitz, 1890, s. 301 – 314 a MOULIN, Léo. *Średniowieczni szkolarze i ich mistrzowie*, s. 212.

takej v 13. storočí.²⁰³ Štúdium a knihy boli pochopiteľne drahé a pokiaľ študenti nepatrili k niektorej z cirkevných reholí či kolégium, museli mať k dispozícii značné prostriedky, aby mohli štúdiá nielen začať, ale aj úspešne dokončiť.²⁰⁴ Dominikánski scholári mohli profitovať práve z toho, že za každým jedným z nich stála silná a kozmopolitná inštitúcia, v možnostiach ktorej bolo zaobstaráť potrebný počet kníh určených na štúdium. Pre dominikánov, bytostne spojených s hovoreným i písaným slovom, boli knihy prostriedkom napomáhajúcim k uskutočneniu vlastného poslania. Z ich vlastníctva logicky vyplývala potreba starostlivosti o ne a súčasne nevyhnutnosť budovania dôstojných priestorov pre ich uschovanie. Za istých okolností je preto možné konštatovať, že koľko bolo dominikánskych konventov, toľko bolo aj dominikánskych knižníc.²⁰⁵

²⁰³ WALZ OP, Angelus. *Vom Buchwesen im Predigerorden bis zum Jahre 1280*, s. 127.

²⁰⁴ VERGER, Jacques. Univerzita. In *Encyklopedie středověku* LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude (edd.). Praha : Vyšehrad, 1999, s 830.

²⁰⁵ ZAWADZKA, Krystyna. *Biblioteka we Wrocławiu (1226 – 1810)*, s. 290.